
OPPTAK I RETTEN

Fornyhet gjennomgang av Domstoladministrasjonens forslag om
opptak av parts- og vitneforklaringer i retten

avgitt

28.01.2015

Innholdsfortegnelse

1.	kapittel – Sammendrag.....	3
2.	kapittel - Mandat	6
	2.1 Bakgrunn og formål	6
	2.2 Oppdragets mål	7
	2.3 Oppdragets leveranser.....	7
	2.4 Organisering av arbeidet med oppdraget	8
3.	kapittel – Bakgrunn og gjennomføring	8
	3.1 Forstudien om lyd-/ bildeopptak.....	8
	3.2 Fornyet/oppdatert gjennomgang i ny arbeidsgruppe	9
	3.3 Arbeidsgruppens arbeid	9
4.	kapittel - Hensyn som tilsier opptak av parts- og vitneforklaringer	9
	4.1 Bakteppe	9
	4.2 Nærmere om hensyn som tilsier opptak.....	10
5.	kapittel – Nåsituasjonen med endringer siden forstudien.....	14
	5.1 Nåsituasjonen	14
	5.2 Endringer siden saken sist ble utredet	14
6.	kapittel – Alternative modeller for opptak	20
	6.1 Kriterier/hensyn/grunnleggende forutsetninger ved valg av modell	20
	6.2 Modell 1: Opptak av lyd og bilde i samtlige rettssaler.....	22
	6.3 Modell 2: Opptak av lyd i samtlige rettssaler.....	24
	6.4 Modell 3: Opptak av lyd i samtlige rettssaler med mulighet for opptak av bilde	25
	6.5 Modell 4: Opptak av lyd i samtlige rettssaler uten tilknytning til saksbehandlingssystemet	25
	6.6 Oppsummering investeringskostnader	27
	6.7 Driftskostnader	28
	6.8 Nytteeffekter	30
	6.9 Evaluering av modellene i forhold til hverandre – konklusjon	31
	6.10 Særskilt om jordskifterettene.....	32
	6.11 Opptaksfunksjon som en tjeneste fra ekstern leverandør	33
7.	kapittel - Nærmere beskrivelse av den valgte modellen.....	34
	7.1 Overordnet beskrivelse av valgt løsning – modell 3.....	34
	7.2 Nærmere beskrivelse av tilpasning av eksisterende utstyr.....	35
	7.3 Forslag til regelverksendringer	36
8.	kapittel – Forslag til videre arbeid med innføring	38

1. kapittel – Sammendrag

Arbeidsgruppens oppdrag er å foreta en fornyet gjennomgang av Domstoladministrasjonens forslag om opptak av parts- og vitneforklaringer i retten. Grunnlaget for Domstoladministrasjonens forslag var en forstudie avgitt av en arbeidsgruppe den 29.06.2009.

Rapporten består av åtte kapitler.

Kapittel 1 – 3 er den innledende delen med sammendrag (kap. 1), mandat (kap. 2) og bakgrunn (kap. 3).

Kapittel 4 beskriver hensyn som tilsier opptak av parts- og vitneforklaringer i retten. Utgangspunktet er at det allerede er bestemt ved lov at det skal gjøres opptak av parts- og vitneforklaringer som avgis under hovedforhandlinger i sivile saker (se tvisteloven § 13-7).

Fra hovedforhandlinger i norske sivile tvistesaker og straffesaker foreligger det i utgangspunktet ingen dokumentasjon av innholdet i de forklaringene som avgis. Dette er nokså enestående mangelfullt i internasjonal sammenheng. Norge er så vidt vites det eneste landet blant de vi gjerne sammenligner oss med som ikke har noen sikker dokumentasjon av de forklaringene som avgis i straffesaker.

Det grunnleggende hensynet som tilsier at det bør gjøres opptak av forklaringer med mulighet for senere avspilling, er behovet for å kunne etterprøve innholdet av forklaringene. Muligheten for dette vil styrke rettssikkerheten.

Som generelt utgangspunkt legges til grunn at en forklaring som er avgitt kort tid etter en hendelse gir et riktigere bilde enn en som avgis senere. Dette tilsier at innholdet av forklaringene i tingretten bør dokumenteres. En dokumentert tidlig forklaring og kunnskap om denne, vil i mange tilfeller være av betydning for å komme fram til en materielt riktig avgjørelse. Opptak av forklaringene for tingretten vil gjøre det mulig å avdekke eventuelle uoverensstemmelser i forhold til forklaringen som avgis i lagmannsretten, og vil også kunne gjøre det mindre fristende å endre forklaring på et senere tidspunkt i rettsprosessen.

Opptak av forklaringer i tingretten, vil kunne være til nytte på alle stadier i forbindelse med forberedelse og gjennomføring av en ankesak for lagmannsretten; herunder ved partenes vurdering av om en avgjørelse skal ankes, under ankesilingen og under selve ankeforhandlingen. Opptak vil også kunne være et nyttig redskap for å konsentrere ankeforhandlingen om det tvisten reelt sett gjelder.

En fast ordning med opptak i stedet for protokollasjon av bevisopptak vil medføre at bevisopptakene kan avvikles vesentlig raskere, samtidig som det oppnås betydelig bedre kvalitet på dokumentasjonen av innholdet i forklaringene.

Ved behandling av begjæringer om gjenåpning av straffesaker vil opptak av forklaringene som ble avgitt under den tidligere rettsbehandlingen av saken, ofte være av vesentlig betydning.

Opptak vil også være vesentlig når det brukes tolk, eller når vedkommende som forklarer seg – for eksempel på grunn av kulturelle forskjeller – har vanskelig for å uttrykke seg i retten. Gjennom opptak kan man i ettertid avklare hva som har blitt sagt og hvordan avhørene har foregått.

Opptak vil kunne være til hjelp for dommeren under domskrivningen.

Kapittel 5 beskriver nåsituasjonen med endringer siden forstudien fra 2009. Det eksisterer ingen felles plattform i domstolene for opptak, lagring eller gjenfinning av opptak. Etter forstudien har det inntrådt flere viktige forhold som styrker begrunnelsen for å innføre opptak.

Dette gjelder bl.a. merknader i enkelte offentlige utredninger og den politiske og samfunnsmessige diskusjon som ganske entydig – og tverrpolitisk – har gitt sin tilslutning til opptak, jf. bl.a. debatt i Stortinget 29.11.2012. Sivilombudsmann Aage Thor Falkanger har gitt uttrykk for at den manglende dokumentasjonen av forklaringene som avgis i retten, truer rettssikkerheten, og Advokatforeningens leder Erik Keiserud gav i sin årstale for 2014 uttrykk for at det for ham "er en gåte" hvorfor det ikke gjøres lydopptak av hovedforhandlingene. Han sa videre at det verken er "særlig effektivt eller betryggende at det stadig oppstår diskusjon om hva som egentlig ble sagt i tingretten".

Etter avgivelsen av forstudien har det som følge av Høyesteretts praksis og lovendringer blitt stilt krav om at lagmannsretten i større grad begrunner ankenektelser, både i straffesaker og sivile saker. I enkelte saker vil det ikke la seg gjøre å oppfylle lovens krav om reell overprøving uten å gjennomføre en ordinær ankebehandling med muntlige forhandlinger, fordi manglende dokumentasjon av forklaringene for tingretten gjør at det er tvil om hva som ble sagt. Følgen av dette er økt ressursbruk og merbelastning for parter og vitner.

Den tekniske utviklingen, og aktørenes stadig synkende forståelse for mangelen på opptak fra rettens side, gjør at domstolene i økende grad opplever at aktørene selv tar med seg eget opptaksutstyr i retten, både i straffesaker og sivile saker. På noe sikt kan det påregnes at spørsmålet ikke vil være så mye *om* det skal foretas opptak, men *hvem* som skal gjøre det. Arbeidsgruppen mener det vil være meget uheldig om en så viktig side av rettsvesenets arbeid som dokumentasjon av parts- og vitneforklaringer skal bli overlatt til aktørene selv, uten den kontroll, ryddighet og mulighet for gjenfinning som håndtering fra rettens side kan sikre.

Etter forstudien har arbeidet med elektronisk samhandling kommet ganske langt, og utprøvingen er nå i gang. Elektronisk samhandling skal medføre et system for elektronisk utveksling av dokumenter og saksinformasjon i tvistesaker, samt behandling av salærkrav i både sivile saker og straffesaker. Den elektroniske utvekslingen skjer via en nettportal kalt Aktørportalen. Arbeidsgruppen legger til grunn at det vil være hensiktsmessig at Aktørportalen eller en liknende løsning benyttes når aktørene skal gis tilgang til opptakene som er foretatt. Arbeidet med opptak i retten bør i så stor grad som mulig samordnes med elektronisk samhandling, digitale rettsmøte og digitale aktorater.

Rapporten foretar også en gjennomgang av tekniske og kostnadsmessige endringer siden forstudien (punkt 5.2.8). Teknologi som tidligere var vanlig – f.eks. CD-plater/disketter – er blitt stadig mer faset ut, og kan ikke lenger anses som aktuell plattform å bygge på i forbindelse med opptak i retten. Nyere teknologi så som strømming (streaming) og mobile plattformer fremstår som aktuelt nå.

Kapittel 6 beskriver alternative modeller for opptak, og innleder med angivelse av kriterier/hensyn/grunnleggende forutsetninger som må tillegges særlig vekt ved valg av modell. Blant de relativt mange kriteriene som settes opp er at løsningen må ha god funksjonalitet, at brukergrensesnittet må være tilgjengelig via domstolenes saksbehandlingssystemer og at løsningen skal ta utgangspunkt i dagens prosessordning. Videre må løsningen være fremtidsrettet, både teknologisk og ellers, og godt tilpasset den øvrige teknologiske og digitale utviklingen i domstolene.

Arbeidsgruppen skisserer fire alternative modeller for opptak. Modellene vurderes i forhold til kriteriene som er satt opp, og kostnader og nytteeffekter angis.

Modell 1 (punkt 6.2) har opptak av lyd og bilde i samtlige rettssaler. Modell 2 (punkt 6.3) har opptak av lyd i samtlige rettssaler, men ikke opptak av bilde. Modell 3 (punkt 6.4) tar opp lyd i samtlige rettssaler og har også mulighet for opptak av bilde. Disse tre modellene har alle styring og lagring via saksbehandlingssystemet. Modell 4 (punkt 6.5) har lydopptak i samtlige rettssaler, men løsrevet fra saksbehandlingssystemet. Modellen har så vidt store svakheter at den ikke anses som tilfredsstillende

I punkt 6.1 er det satt opp tre ulike forutsetninger for kostnadsanslag, og arbeidsgruppen legger i punkt 6.6 til grunn alternativ 2 som medfører nytt utstyr i alle rettssaler unntatt de med AV-utstyr nyere enn fem år (i 2014).

Avslutningsvis evalueres modellene i forhold til hverandre (punkt 6.9), og arbeidsgruppen konkluderer med å anbefale modell 3 (opptak av lyd i samtlige rettssaler og mulighet for opptak av bilde) fordi den er mest fremtidsrettet og fleksibel.

Arbeidsgruppen understreker at dette kun er foreløpige estimater og at kostnadsanslagene er usikre. Det knytter seg usikkerhet til flere elementer; eksempelvis hvor mye av dagens utstyr som kan gjenbrukes, og hva det faktisk vil koste å tilpasse de ulike salene.

Arbeidsgruppen mener likevel at kostnadsanslagene bidrar til å få frem sentrale elementer ved modellene samt gir en indikasjon på kostnadsnivået som kan forventes.

Den anbefalte modellen – modell 3 - har en beregnet investeringskostnad på 129 millioner kroner med de forutsetninger som legges til grunn som alternativ 2. Modell 3 er vesentlig rimeligere enn modell 1 (opptak av lyd og bilde i samtlige rettssaler med investeringskostnad 178 mill.), og har omtrent samme kostnad som modell 2 (opptak av kun lyd i samtlige rettssaler med investeringskostnad 128 mill.).

Driftskostnadene er ikke så forskjellige ved modell 2, 3 og 4 (punkt 6.7), men utgjør samlet sett mindre enn halvparten av det som gjelder for modell 1. Arbeidsgruppen legger til grunn at et opptak må anses som et dokument i saken. Etter 10 år (når mer enn 10-års opptak er lagret) beregnes driftskostnadene til 107 mill. kroner ved modell 1 og til 43 mill. kroner ved modell 3. De beskjedent høyere driftskostnadene ved modell 3 i forhold til

modell 2 mer enn oppveies av modell 3's økte funksjonalitet og fleksibilitet og det mer fremtidsrettede ved også å åpne for bildeopptak. For ordens skyld bemerkes også at modell 3 er betydelig rimeligere enn det forslaget som ble fremmet i forstudien samt Domstoladministrasjonens beregninger av 1.4.2011 (det ble da beregnet et investeringsbehov på 290 mill. kroner og årlige merkostnader til drift og vedlikehold på vel 70 mill. kroner når løsningen er ferdig installert).

Kapittel 7 gir en nærmere beskrivelse av den valgte modellen. Det foreslås at dommeren starter og stopper opptaket i retten via saksbehandlingssystemet. Det tas opptak av hele forhandlingen, og retten skal ikke ha noen plikt til å ha "bokmerker" på det enkelte opptak som angir hvor de enkelte forklaringene kan gjenfinnes, eller til å skrive ut referat fra opptakene. Opptakene overføres fra de ulike utelokasjonene til en sentral lokasjon, eksempelvis hver natt. Sentralt bør det bygges opp en lagringsløsning via saksbehandlingssystemet som tar vare på opptakene i samsvar med det til en hver tid gjeldende regelverket, og på en slik måte at de lett kan gjøres tilgjengelig for aktuelle brukere, f.eks. via Aktørportalen. For jordskifterettene brukes mobilt utstyr for opptak av lyd på tilfeldig lokasjon.

Forslag til regelverksendringer fremgår i punkt 7.3.

I kapittel 8 gis forslag til hvordan det videre arbeidet med opptak i retten kan legges opp. I lys av de tungtveiende hensynene som tilsier innføring av opptak, anføres at det er viktig å komme raskt i gang med det videre arbeidet og den videre prosjekteringen.

Arbeidsgruppen foreslår at det etableres et forprosjekt, og senere et hovedprosjekt. Arbeidet med ulike prosesser som er nødvendig, eksempelvis lov- og forskriftsendringer og teknisk løsningsbeskrivelse, kan gjøres parallelt. En grunnforutsetning for innføring av opptak er at det bevilges tilstrekkelige midler til dette fra Stortinget, og det anmodes om at Domstoladministrasjonen så snart som mulig viderefører sitt arbeid overfor Justisdepartementet vedrørende dette.

2. kapittel - Mandat

Arbeidsgruppen har fått følgende mandat for sitt arbeid:

2.1 Bakgrunn og formål

Rapport fra forstudien om "Lyd- og bildeopptak fra parts- og vitneforklaringer i retten" ble avgitt til DA i 2009. Rapporten var deretter gjenstand for grundig høring. Foretrukket løsning ble vurdert og kostnadsberegnet. Rapporten med kostnadsberegninger ble oversendt Justisdepartementet høsten 2011.

Tema om opptak i retten ble debattert i Stortinget i 2012. Referat fra debatten finnes her; <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Stortinget/2012-2013/121129/4/>

Forslaget om å innføre opptak i retten innebærer betydelige utgifter som lett overskygger andre behov som trenger finansiering. Innføring av opptak i retten vil være en politisk

beslutning. DA har derfor valgt å ikke å fremme dette som prioritert satsingsområde. Justisdepartementet har ikke fulgt opp forslaget i etterfølgende budsjettproposisjoner.

Tema om opptak av rettsforhandlinger ble aktualisert i 2013 gjennom en kronikk i Dagens Næringsliv hvor det ble reist spørsmål ved viljen om å innføre opptak, og om "drømmesystemet" som DA hadde foreslått sto i veien for enklere løsninger. DA svarte i en replikk at det ikke står på vilje men på penger, og at å privatisere opptak i retten, som det tas til orde for, neppe er veien å gå.

Justis- og beredskapsminister Anundsen ba DA foreta en ny gjennomgang og legge fram revidert forslag om opptak i retten i et møte hos DA i januar 2014. Dette oppdraget er en iverksettelse av denne bestillingen.

I juni 2014 ble utvalget som skal utforme ny straffeprosesslov nedsatt. I mandatet, punkt 4 underpunkt 5, bes utvalget vurdere nærmere behovet for å gjøre opptak og bruken av opptak i ankeforhandlingene. Utvalget skal levere sin utredning innen 1. november 2016.

2.2 Oppdragets mål

Formålet med oppdraget er å vurdere forslaget om opptak i retten fra 2011 på nytt gjennom å:

- *Analysere og dokumentere kort situasjonen for opptak i domstolene i dag, med særlig vekt på endringer som har skjedd som påvirker situasjonen. Herunder å gjøre rede for hensyn eller kriterier som må tillegges særlig vekt ved valg av løsning.*
- *Å gjøre kort rede for alternative løsninger for opptak i retten som kan være aktuelle og evaluere dem i forhold til kriteriene/hensynene. Evalueringen skal resultere i en foretrukket løsning.*
- *Å beskrive foretrukket løsning mer detaljert, som for eksempel hvordan opptak kan gjøres i praksis, hvordan opptakene kan lagres, samt hvordan de kan gjenfinnes og brukes. Videre om løsningen forutsetter endringer i regelverk eller i arbeidsmåter, og hva løsningen betinger av ressurser og kompetanse i domstolene og i DA. Som ledd i dette skal det innhentes informasjon om tjenester for opptak som kan kjøpes fra profesjonelle aktører i markedet i Norge.*
- *Å beskrive hvordan foretrukket løsning for opptak kan innføres i praksis, herunder ulike modeller for implementering i domstolene, og hvilke kostnader og konsekvenser, herunder gevinster, opptak i retten forventes å innebære.*

2.3 Oppdragets leveranser

Arbeidsgruppen skal levere en kortfattet rapport som beskriver:

- *nåsituasjonen med endringer som har skjedd siden saken ble utredet i 2010/2011*
- *vurdering av alternative løsninger*
- *foretrukket løsning*

- forslag til innføring, med kostnader, konsekvenser og gevinster.

Vurderingen av alternative løsninger og fortrukket løsning skal forelegges beslutningstakerne for godkjenning, før foretrukket løsning og innføring beskrives i detalj og rapporten ferdigstilles.

Avgrensning

Oppdraget avgrenses ikke som følge av arbeidet med ny straffeprosesslov eller andre tiltak som gjøres for å effektivisere arbeidet ved domstolene. Rapporten skal kunne brukes som et selvstendig arbeid, men utarbeides hovedsakelig som et forslag og innspill til andre arbeider.

2.4 Organisering av arbeidet med oppdraget

Oppdragsgiver: direktør Sven Marius Urke

Oppdragseier: avdelingsdirektør Olav Berg Aasen

Oppdragsleder: sorenskriver Yngve Svendsen

Beslutningstaker(e): oppdragsgiver, oppdragseier og avdelingsdirektør Solveig Moen

3. kapittel – Bakgrunn og gjennomføring

3.1 Forstudien om lyd-/ bildeopptak

Rapport fra forstudien om *Lyd – og bildeopptak av parts- og vitneforklaringer* ble avgitt til Domstoladministrasjonen den 29.6.2009. Forstudien skulle bidra til at mulige fremtidige løsninger innenfor opptak av lyd og bilde ble mest mulig riktig for domstolene og for samfunnet for øvrig.

Utgangspunktet for prosjektgruppens arbeid var at det var besluttet at det skal gjøres opptak av parts- og vitneforklaringer som avgis under hovedforhandlingen. For sivile saker er det lovfestet i tvisteloven § 13-7. For straffesaker la man til grunn Justisdepartementets uttalelse om at man "ikke anser det tvilsomt" at straffeprosessloven også bør suppleres med en hovedregel om lydopptak under hovedforhandlingen, jf. departementets høringsbrev av 30.6.2008 i forbindelse med NOU 2007:7 *Fritz Moen og norsk strafferettspleie*.

I rapporten beskrives gjeldende rett i Norge og enkelte andre land, herunder særlig Sverige etter reformen "En modernare rättergång". Den omhandler også hvilket behov det er for opptak av lyd og bilde, samt hvilke effekter opptak og avspilling vil kunne gi. Videre ble alternative tekniske løsninger for opptak, lagring, gjenfinning og sletting beskrevet, samt den praktiske gjennomføringen av lyd eller lyd- og bildeopptak.

Kostnader og gevinster ved opptak ble også behandlet i rapporten. Disse ble beskrevet og beregnet så langt det var mulig. Herunder ble også kvantitative og kvalitative effekter omtalt. Prosjektgruppen kom videre med anbefalinger og forslag til videre arbeid.

Rapporten konkluderte med at det burde foretas lyd – og bildeopptak i tvistesaker og i straffesaker både i tingretten og i lagmannsretten, samt at avspilling kan skje i stedet for utferdigelse av skriftlig protokollat eller nytt avhør av parter eller vitner i spesielle tilfeller.

Rapporten var gjenstand for høring. Foretrukket løsning ble kostnadsberegnet. Både rapporten og kostnadsberegningen ble oversendt Justisdepartementet i 2011. Det ble tilrådd at syv av ti rettssaler utstyres for opptak av lyd og bilde, mens øvrige saler utstyres for opptak av lyd, og videre at alle domstoler må utstyres med mobilt utstyr for opptak av lyd i saker som settes utenfor domstolens lokaler.

Beregningene viste at investeringene vil beløpe seg til om lag 285 millioner kroner, mens årlige merkostnader til drift og vedlikehold ville være om lag 70 millioner kroner. I tillegg ville det påløpe gjenanskaffelseskostnader på om lag 60 millioner kroner per år.

3.2 Fornyhet/opdatert gjennomgang i ny arbeidsgruppe

Arbeidsgruppen som ble nedsatt for å foreta nærværende fornyede og oppdaterte gjennomgang av sentrale problemstillinger ved opptak i retten i henhold til oppdragsbeskrivelsen inntatt foran, har bestått av:

Yngve Svendsen	sorenskriver, Kristiansand tingrett
Martin Tenold	lagmann, Gulating lagmannsrett
Nina Gulbrandsen	tinghusforvalter, Oslo tingrett
Roar Bakås	seniorrådgiver, Domstoladministrasjonen
Kai Roger Thorsen	seniorrådgiver, Domstoladministrasjonen
Øystein Folkvord	seksjonssjef, Domstoladministrasjonen
Benedicte Aas	seniorrådgiver, Domstoladministrasjonen

3.3 Arbeidsgruppens arbeid

Arbeidsgruppen ble oppnevnt 01.10.2014 og påbegynte arbeidet kort tid etter. Forut for opprettelsen av gruppen ble det avholdt et møte mellom oppdragseier Olav Aasen og seniorrådgiver Benedicte Aas i Domstoladministrasjonen og oppdragsleder Yngve Svendsen.

Det har vært avholdt tre møter; henholdsvis i oktober, november og desember 2014.

Som ledd i arbeidet med rapporten er det innhentet opplysninger fra tilbydere gjennom basen for offentlige anbud – Doffin – en såkalt RFI.

4. kapittel - Hensyn som tilsier opptak av parts- og vitneforklaringer

4.1 Bakteppe

Allerede i forarbeidene til tvisteloven ble spørsmålet om dokumentasjon av forhandlingenes innhold tatt opp. Det vises bl.a. til NOU 2001:32 *Rett på sak* kapittel 17.7 på side 836 flg. I den anledning er det særlig *fraværet* av slik dokumentasjon som fremheves som problematisk. Tvistemålsutvalget uttalte på side 840 følgende:

I internasjonal sammenheng er visstnok den norske ordningen nokså enestående. Tvistemålsutvalget er ikke kjent med at det er andre land som har en tilsvarende prosessordning med muntlighet og bevisumiddelbarhet uten at det foretas noen form for sikring av innholdet i avgitte forklaringer. Det er et inntrykk at utenlandske domstoljurister – dommere og advokater – som blir introdusert for den norske ordningen, har problemer med å forstå at vårt system kan være forsvarlig. I de aller fleste andre land brukes det ressurser på å sikre innholdet av forklaringer.

Som følge av dette ble det i tvistelovens § 13-7 bestemt at det under hovedforhandling skal foretas opptak av parts- og vitneforklaringer. Opptak kan skje med lyd eller med lyd ledsaget av bilde, men kan unnlates bl.a. dersom retten ikke har tilgjengelig nødvendig utstyr. Som følge av manglende bevilgninger har domstolene ikke fått slikt utstyr, og dermed har ikke lovbestemmelsen blitt gjennomført i praksis.

I Prop. L 141 (2009–2010) *Endringer i straffeprosessloven mv.* uttalte Justisdepartementet om lydopptak i straffesaker:

Etter departementets syn taler rettssikkerhetsgrunner for at forklaringer avgitt under hovedforhandlingen i straffesaker bør sikres for ettertiden. Opptak av lyd, eventuelt sammen med bilde, gjør det mulig med konfrontasjon dersom forklaringen i ankeinstansen avviker fra det som er forklart tidligere. Opptak vil også kunne være viktig ved spørsmål om gjenåpning av en straffesak. Opptak vil kunne lette domskrivningen, og kan tenkes å være til hjelp for ankeinstolens silingsavgjørelser. Enn videre kan misforståelser som følge av språk- eller kulturforskjeller avdekkes.

Så vidt arbeidsgruppen er kjent med, er Norge ett av de få land i verden - og det eneste blant de landene vi gjerne sammenligner oss med - som ikke dokumenterer forhandlingene i straffesaker; enten i form av nedtegnelse av forklaringene i rettsprotokoller, ved stenografi, ved lydopptak eller ved lyd -og bildeopptak.

4.2 Nærmere om hensyn som tilsier opptak

Det ble gjort grundig rede for de hensyn som tilsier opptak av parts- og vitneforklaringer i forstudierapporten kapittel 5 og det vises for så vidt til denne. Men også i nærværende rapport er det naturlig å foreta en kort gjennomgang av de mest sentrale hensynene.

4.2.1 Grunnleggende hensyn

Det grunnleggende hensynet som tilsier at det bør gjøres opptak av forklaringer med mulighet for senere avspilling, er behovet for å kunne etterprøve innholdet av forklaringene. Muligheten for en slik etterprøving vil bidra til å styrke rettssikkerheten.

Et generelt utgangspunkt er at hukommelsen svekkes med tiden. En forklaring avgitt kort tid etter en hendelse, gir generelt et riktigere bilde enn en forklaring avgitt på et sent stadium. Dette tilsier at innholdet i forklaringen som er gitt tidlig i et tidsforløp bør dokumenteres. En dokumentert tidlig forklaring, og kunnskap om denne, vil i mange situasjoner være av betydning for å komme frem til en materielt riktig avgjørelse.

Norske domstolars manglende dokumentasjon av forklaringer som gis i retten står i klar kontrast til den vekt som i mange andre sammenhenger, både i og utenfor rettssystemet, legges på krav til dokumentasjon og gjenfinnbarhet. Det norske systemet fremstår her som enestående mangelfullt i internasjonal sammenheng.

Det er stor oppmerksomhet knyttet til de krav til rettferdig rettergang som følger av internasjonale menneskerettighetskonvensjoner. Bl.a. gjelder dette ankeprøving av sivile saker og straffesaker der en overordnet rett tar stilling til om en anke skal fremmes til behandling. Sikker dokumentasjon for innholdet i forklaringene som tidligere er avgitt for underordnet rett, vil kunne være av vesentlig betydning for ankedomstolens beslutning av om en anke skal fremmes. Der det er tvil om innholdet i en eller flere sentrale forklaringer for tingretten, vil dokumentasjon av innholdet i forklaringene normalt være nødvendig for å sikre en reell overprøving. Så lenge det ikke foreligger slik dokumentasjon, gjennom lydopptak eller på annen måte, vil anken i slike tilfeller ofte måtte fremmes til behandling, jf. også Høyesteretts prinsippavgjørelse i Rt-2008-1764.

Ved vurderingen av om en sak skal ankes, kan partene ha behov for å avklare hva som faktisk ble sagt under en eller flere forklaringer. Slik kunnskap kan styrke grunnlaget for en anke, for eksempel hvis gjennomgangen tyder på mangler ved innholdet i forklaringen eller måten den ble avgitt på. Motsatt kan gjennomgangen av et opptak svekke grunnlaget for en anke, hvis den viser at det foreligger en klar og entydig forklaring som styrker grunnlaget for det resultat retten har kommet til.

Kunnskap om tidligere forklaringer vil kunne avdekke og dokumentere avvik mellom forklaringer i tingrett og lagmannsrett, og derved bidra til at saken blir bredere og mer fullstendig belyst. På den måten øker sannsynligheten for at man får en materielt riktig avgjørelse.

Både i straffesaker og sivile saker vil det lett kunne være slik at parter eller vitner vil ønske å justere den forklaring som ble avgitt i tingretten. Et slikt ønske kan oppstå av ulike grunner, eksempelvis at vedkommende ikke er fornøyd med utfallet i førsteinstansen. Hvis parter og vitner vet at tidligere avgitte forklaringer kan dokumenteres, vil det kunne bidra til å hindre forsøk på endringer og tilpasninger i nye forklaringer som ikke har som formål å avgi en "riktigere" forklaring, men heller å få et resultat man er mer fornøyd med. Vissheten om at tidligere forklaringer kan dokumenteres gjennom avspilling vil også i noen tilfeller kunne lede til at en part helt avstår fra å anke.

Opptak og muligheten for avspilling vil samlet sett kunne være til nytte på alle stadier i forbindelse med forberedelse og gjennomføring av en ankesak for lagmannsretten. Også den såkalte rettsbelæringen i jursaker kan dokumenteres på denne måten. Opptak kan ellers bl.a. gjøre det lettere å spisse ankeforhandlingen inn mot det som anken reelt gjelder.

Den tekniske utviklingen og den økende tendensen til at aktørene selv foretar opptak – åpent eller skjult – underbygger ytterligere behovet for å få på plass opptak i domstolenes egen regi, jf. nærmere om dette nedenfor under kapittel 5.

4.2.2 *Tvistemålsutvalgets vurderinger*

Tvistemålsutvalget listet i NOU 2001:32 del III punkt 17.7.1 opp situasjoner der det kan være ønskelig å etterprøve innholdet av avgitte forklaringer:

- til hjelp for retten ved domsskriving
- til hjelp for partene ved utarbeidelse av rettsmiddelerklæring
- til hjelp for overordnet instans ved ankeprøving/ankesiling
- som basis for ankebehandling for å få den spisset inn mot det som anken reelt gjelder
- for mulig konfrontasjon under parts- og vitneforklaringer i ankeinstansen som avviker fra det som tidligere er forklart av samme person i underinstansen.
- for å avdekke språklige og kulturelle forskjeller
- som dokumentasjon for dommeratferd
- ved spørsmål om mulig falsk forklaring som i ettertid ønskes straffeforfulgt.
- til bruk ved spørsmål om gjenåpning

De hensynene som Tvistemålsutvalget fremhevet for sivile saker vil i all hovedsak også gjelde straffesaker.

4.2.3 *Bevisopptak – alternativ til protokollasjon*

Både i straffesaker og sivile saker er det i enkelte situasjoner behov for å foreta avhør av parter og vitner utenfor hovedforhandlingen, med sikte på bruk under hovedforhandlingen (bevisopptak). Bevisopptak gjennomføres tradisjonelt ved at dommeren nedtegner forklaringen skriftlig i rettsboken. Vanligvis må forklaringene deles opp i mindre deler slik at det er mulig for dommeren å sammenfatte det som er forklart og formulere dette skriftlig. Forklaringen blir så lest opp til vedtakelse.

Opptak og avspilling av forklaringene vil, i stedet for opplesning av en protokollert forklaring, sikre at den dømmende rett får et nøyaktig og fullstendig bilde av den avgitte forklaringen, slik den ble gitt med vitnets/partens egne ord. En ordning med opptak i stedet for protokollasjon, vil medføre at bevisopptakene kan avvikles raskere og rimeligere, og med vesentlig bedre dokumentasjon av forklaringen. Også i enedommersaker som fengslinger og tilståelsesdommer, vil opptak av forklaring kunne komme i stedet for protokollasjon.

Dersom opptak kan komme i stedet for protokollasjon av forklaringer, vil dette medføre en effektivisering og innsparing. Dette gjelder også – og i enda større grad - for det stadig økende antall bevisopptak der det må brukes tolk. Opptak vil da også være særlig verdifullt for i ettertid å kunne avklare om det har blitt tolket feil.

4.2.4 *Språk og kulturelle forskjeller*

Det kan i ulike sammenhenger oppstå spørsmål om parter og vitner som har forklart seg for domstolen er blitt riktig forstått. Det kan være at vedkommende som forklarer seg har vanskelig for å uttrykke seg i situasjonen på grunn av kulturelle eller personlige forhold. Det kan også tenkes at vedkommende har begrensede norskkunnskaper.

Videre har man forklaringer som er avgitt ved hjelp av tolk, og hvor det er spørsmål om tolkingen har skjedd på riktig måte. Forutsatt at opptaket dekker både det språket som tolkes og det som sies på norsk, vil opptaket gjøre det mulig å avklare hva som har kommet til uttrykk under forklaringen og hvordan den har fremkommet. Ved tegnspråktolking vil bildeopptak være nødvendig for å dokumentere og kontrollere tolkingen.

Behovet for opptak er understreket i rapporten *Rett til tolk – tolking og oversettelse i norsk straffeprosess*, som ble avgitt til Justisdepartementet i 2005. I rapporten foreslås straffeprosessloven § 23 endret, slik at det som hovedregel skal tas lyd- og/eller videoopptak av hovedforhandlinger. Når det benyttes tolk anbefales at tolkingen under forklaringen i retten så vidt mulig tas opp i sin helhet. Det fremheves også at lyd- og/eller videoopptak i langt større grad enn protokollasjon vil sikre innholdet i forklaringer avgitt av minoritetsspråklige, og at opptak er det eneste brukbare middel for å sikre bevis for tolkingens kvalitet og omfang i retten. Rapporten gjennomgår også anbefalinger fra FNs torturkomité (CPT) om opptak av alle politiforklaringer i straffesaker som en rettssikkerhetsgaranti, samt EU kommisjonens forslag fra 2004 om at medlemsstatene skal forplikte seg til å sørge for lyd- eller bildeopptak av "proceedings" hvor tolk benyttes.

Behovet for opptak behandles også i NOU 2014:8 *Tolking i offentlig sektor*. Bl.a. trekkes lydopptak fram i rapportens punkt 5.1.3 som en del av kvalitetssikringen fordi det gir mulighet til objektivt å etterprøve kvaliteten i saker der det oppstår tvil eller uenighet om tolkingen.

En regel om plikt til å ta lydopptak av hovedforhandlinger foreslås dessuten i NOU 2007: 7 *Fritz Moen og norsk strafferettspleie*. Utvalget viser til hvilken konkret betydning lydopptak kunne hatt for gjenopptakelsesprosessen i Fritz Moen-saken.

4.2.5 Domsskriving

Opptak vil kunne være til hjelp ved domsskrivingen dersom det er lagret på en måte som gjør det lett tilgjengelig for dommeren. Dommere tar egne notater under saken, og opptak vil være til stor hjelp dersom dommeren under domsskrivingen oppdager at han eller hun ikke har fullgode notater fra forklaringene på ett eller flere punkt. Muligheten for avspilling vil således kunne hindre uriktige dommer på grunn av mangelfulle notater eller feilerindring fra dommerens side. Vissheten om å ha opptaket i bakhånd vil også gi dommeren mulighet til å konsentrere seg mer om selve forhandlingene og være mer aktiv. Aktiv prosessstyring på alle trinn er generelt ønskelig.

4.2.6 Gjenåpning

Både straffesaker og sivile saker kan begjæres gjenåpnet. Ved behandlingen av en gjenåpnings-begjæring vil ofte spørsmålet om det foreligger nye opplysninger om faktiske forhold stå sentralt. Også spørsmål knyttet til hvorvidt tolking har vært tilfredsstillende kan være svært viktig. Det er ikke tvilsomt at et opptak av forklaringer gitt til den dømmende rett, slik at innholdet i disse kan dokumenteres, vil kunne være av vesentlig betydning for behandlingen av en begjæring om gjenåpning.

4.2.7 Mulighet for endret prosessordning

I rapporten fra forstudien framgår at opptak av forklaringer avgitt for førsteinstansen vil gjøre det mulig å spille av opptakene i stedet for at de samme partene og vitnene må forklare seg på nytt ved eventuell senere behandling av saken i en høyere rettsinstans, jf. systemet som er i Sverige vedrørende dette. Hvorvidt Norge skal etablere en slik ordning reiser vidtrekkende og omfattende spørsmål som faller utenfor rammen av arbeidsgruppens arbeid. Arbeidsgruppen legger for sitt arbeid til grunn det systemet som er gjeldende rett i Norge i dag. Samtidig vil det imidlertid ved anbefaling av løsning (kapittel 7) bli foreslått lagt til grunn en plattform som kan "bygges på" til mer vidtfavnende alternativer senere, dersom endringer i prosessordningen skulle tilsi det.

5. kapittel – Nåsituasjonen med endringer siden forstudien

5.1 Nåsituasjonen

Det er pr. i dag ca. 415 rettssaler i de alminnelige domstolene. I ca. 60 av disse finnes AV-anlegg som er nyere enn fem år. Enkelte andre rettssaler har lyd-/høytalerutstyr av varierende kvalitet/årgang, mens mange saler ikke har slikt utstyr i det hele tatt. I den grad AV-anlegg av nyere dato finnes kan disse benyttes til å foreta lydopptak, men det finnes ingen felles plattform for opptak, lagring eller gjenfinning av opptak. Domstolenes relativt nyetablerte aktørportal vil imidlertid kunne danne grunnlag for å gi aktørene mulighet for å spille av opptak.

Etter avgivelsen av forstudierapporten i 2009 har det ikke vært foretatt noen lov – eller forskriftsendringer om opptak av rettsforhandlinger.

5.2 Endringer siden saken sist ble utredet

Det har vært endring/ utvikling på en rekke ulike områder siden forstudierapporten ble avgitt i 2009. Arbeidsgruppen ser det naturlig å komme inn på noen av disse, uten at gjennomgangen er uttømmende.

5.2.1 Utredninger

Flere nyere utredninger drøfter bruk av opptak fra hovedforhandlinger.

Et eksempel er forslaget om bruk av lyd- og bildeopptak under ankeforhandling i straffesaker som fremgår av Juryutvalgets utredning i NOU 2011:13 *Når sant skal skrives* kapittel 11. Utvalget vurderte om det bør være adgang til å spille av opptak fra tingretten til erstatning for nye vitneavhør i lagmannsretten. Konklusjonen ble at det i særtilfeller, der det vil være en uforholdsmessig tung byrde for fornærmede å forklare seg på nytt, skal gis adgang til avspilling av lyd- og bildeopptak fra førsteinstans under ankebehandlingen, forutsatt at avspillingen ikke går på bekostning av hensynet til sakens opplysning.

NOU 214:8 *Talking i offentlig sektor* er omtalt kort under punkt 4.2.4.

Straffeprosesslovutvalget ble nedsatt av regjeringen i juni 2014. Utvalget har fått i mandat å utforme ny straffeprosesslov. Det skal foretas en bred gjennomgang av dagens regelverk, med sikte på å utrede en ny lov som er bedre tilpasset vår tid, og som legger til rette for å

avvikle straffesaker rettssikkert og effektivt. Utvalget skal avgi sin utredning 1. november 2016.

Straffeprosesslovutvalget er blant annet bedt om å vurdere regler om bruk av moderne teknologi på alle stadier av en straffesak. Av mandatet fremgår at en ny lov bør speile den teknologiske utviklingen. I lys av formålet om en rettssikker, effektiv og tillitvekkende straffeprosess bør utvalget, ifølge mandatet, vurdere behovet for lyd- og bildeopptak under hovedforhandlingen, og hvilke konsekvenser eventuelle opptak under bevisførselen bør få for gjennomføringen av for eksempel ankeforhandlingen. Utvalget er også bedt om å se særlig på reglene om ankesiling og omfanget av ankeinstansens prøving.

5.2.2 Politisk og samfunnsmessig diskusjon

Innledningsvis i mandatet er det vist til at opptak i retten ble debattert i Stortinget den 29.11.2012 ([sak 4](#)). Debatten viste et tverrpolitisk ønske om å innføre opptak. Flere av stortingsrepresentantene, både fra regjeringspartiene og fra opposisjonen, begrunnet dette særlig med rettssikkerhetsmessige hensyn. Daværende statsråd, Grete Faremo, bemerket at innføring av lyd- og bildeopptak som foreslått, ville kreve betydelige ressursøkninger og at investeringene måtte vurderes i forbindelse med de ordinære statsbudsjettene.

Den 4.11.2014 holdt Stortingets justiskomiteé en åpen [høring](#) i forbindelse med statsbudsjettet 2015, hvor deltakere blant andre var Den norske Dommerforening ved styremedlem, Dagfinn Grønvik, og direktør i Domstoladministrasjonen (DA), Sven Marius Urke. Under høringen ble opptak av rettsforhandlinger et tema, og representanten fra Dommerforeningen fremførte ønsket om innføring av opptak i retten og gav en nærmere begrunnelse for dette. Direktøren i DA redegjorde for at DA ser på saken på nytt, og at Stortinget vil bli orientert når arbeidet er ferdig. Han orienterte også om at DA ønsker å ha en helhetlig tilnærming med digitale domstoler og at dette også vil omfatte opptak i retten.

Spørsmålet om manglende opptak av rettsforhandlinger har også vært fokusert i ulike media, bl.a. Dagens Næringsliv og Aftenposten. I bladet Kapital nr. 16/2014 var det en lengre artikkel om det rettssikkerhetsproblem den manglende dokumentasjonen av rettsforhandlingene innebærer, og bl.a. følgende ble sitert:

Sivilombudsmann Aage Thor Falkanger:

- *Det er et problem at det i dag ikke foreligger noen dokumentasjon av det som skjer hverken i første rettsinstans, annen rettsinstans eller tredje rettsinstans. Hvis noen har tilpasset eller endret forklaring underveis, er det beskjedne muligheter for å få det avdekket. Dette truer rettssikkerheten.*

President i Norges Juristforbund Curt A. Lier:

- *....Men det største problemet med at det som skjer i retten ikke dokumenteres, er at vi risikerer justismord.*
- *Det er litt som om vi er i steinalderen. Ordningen de har i Sverige ligger lysår foran den vi har i Norge.*

Advokatforeningens leder Erik Keiserud sa i Advokatforeningens årstale for 2014 bl.a.:

- *Hvorfor det ikke gjøres lydopptak av hovedforhandlingene, er for meg en gåte. Dette er ganske enestående i forhold til andre rettssystemer som det er naturlig å sammenligne oss med. Dette har særlig betydning for en annen gangs behandling av saken. Det er verken særlig effektivt eller betryggende at det stadig oppstår diskusjon om hva som egentlig ble sagt i tingretten.*

Den debatten og de medieoppslagene som har vært siden forstudierapporten viser etter arbeidsgruppens oppfatning at det nå er et sterkt ønske både politisk og innen berørte juridiske miljøer om å få på plass opptak av forklaringene som avgis i retten.

Selv om dette er et noe annet tema, nevnes også at både domstolene og pressen har fått større erfaring med overføring fra rettssaker for kringkasting i mediene. Det mest slående eksemplet er 22. juli-saken, men også andre straffesaker er delvis kringkastet. Det er etter arbeidsgruppens syn grunn til å tro at denne utviklingen vil fortsette.

5.2.3 Kravene til begrunnelse ved ankeprøving

I forstudierapporten punkt 5.2.3 gjennomgås utviklingen i kravene til lagmannsrettens saksbehandling ved anke. For straffesakenes del har FNs menneskerettighetskomité's avgjørelse av 17.7.2008 hatt stor betydning. Etter Høyesteretts kjennelse av 19.12.2008, inntatt i [Rt-2008-1764](#), om krav til saksbehandling og begrunnelse når lagmannsretten nekter en anke fremmet etter straffeprosessloven § 321 annet ledd, er kravet om begrunnelse lovfestet i § 321 femte ledd.

For sivile saker tok Høyesterett i storkammer i kjennelse av 18.9.2009 inntatt i [Rt-2009-1118](#) stilling til om det er en saksbehandlingsfeil å nekte fremmet en anke uten begrunnelse etter tvisteloven § 29-13 annet ledd. Høyesterett kom til at det også i sivile saker er et alminnelig krav om begrunnelse ved ankenektelse.. Denne endrede rettstilstanden ble lovfestet ved endring av tvisteloven § 29-13 femte ledd i desember 2010.

Det har således vært en utvikling de siste årene hvor det kreves at lagmannsretten i større grad begrunner ankenektelser både i sivile saker og straffesaker.

Høyesterett uttalte i [Rt-2008-1764](#) i avsnitt 109 flg.: "Menneskerettskomitéen [har] akseptert at også bevisanker avgjøres ved siling. Dette må - i hvert fall som et utgangspunkt - også gjelde når utfallet av saken beror på den bevismessige vurderingen av vitneførselen og tiltaltes forklaring. Når anken knytter seg til slike bevis, er det viktig at lagmannsretten får fram hvilke grunnlag den bygger avgjørelsen på." I enkelte saker vil det ikke la seg gjøre å oppfylle lovens krav om reell overprøving uten å gjennomføre en ordinær ankebehandling med muntlige forhandlinger, fordi manglende dokumentasjon av forklaringene for tingretten gjør at det er tvil om hva som ble sagt. Følgen av dette er økt ressursbruk og merbelastning for parter/vitner.

5.2.4 Aktører med eget utstyr

Den tekniske utviklingen, og aktørenes stadig synkende forståelse for mangelen på opptak fra rettens side, gjør at domstolene i økende grad opplever at aktørene selv tar med eget opptaksutstyr i retten, både i straffesaker og i sivile saker.

Særlig tingrettene erfarer at påtalemyndigheten i enkelte tilfeller anmoder om å få foreta lydopptak, eventuelt også bildeopptak, av hovedforhandlinger i de mer alvorlige straffesakene. I all hovedsak foregår dette ved at politiet har med eget opptaksutstyr, ofte bare en enkel diktafon som legges i vitneboksen eller på plassen til den som har ordet, men av og til med profesjonelt utstyr som også tar opp bilde. Opptaket gjøres tilgjengelig/kopieres til de øvrige aktørene, særlig forsvarerne. I noen tilfeller ønsker også andre aktører å gjøre opptak, typisk forsvarersiden.

Også i sivile saker dukker spørsmålet om opptak av forhandlingene opp stadig oftere. Det er som regel en av partenes prosessfullmektiger som formidler et ønske til retten om å ta opp hele eller deler av parts – og vitneforklaringer, eventuelt en enkelt forklaring. Det er ikke helt uvanlig at den andre parten motsetter seg dette i sin helhet, eller at partene er uenige om ulike aspekter knyttet til opptak, eksempelvis hvordan opptaket rent praktisk skal gjennomføres, oppbevares og brukes. Erfaringsmessig kan slike uenigheter virke konfliktøkende, samtidig som de også fører til merarbeid for domstolen og dommerne.

Teknologiutviklingen gjør det også mulig for sakens aktører; advokater, parter, vitner og tilhørere, å ta opp hele eller deler av forhandlingene med enkle hjelpemidler, eksempelvis med en smarttelefon. Dette kan også gjøres uten at de øvrige tilstedeværende er klar over at det foretas opptak. Arbeidsgruppen er kjent med at dette tidvis skjer i domstolene i dag. Domstolene har ingen oversikt over omfanget av slike opptak og anvendelsen av dem (f.eks. mulig utlegging på Internett for å ramme en motpart).

Det er ikke tvilsomt at mange aktører, både i sivile saker og i straffesaker, opplever et *behov* for opptak i retten. Så lenge opptak ikke foregår i regi av domstolen, må man påregne at aktørene i stadig større grad vil finne alternative løsninger på egen hånd. I all hovedsak vil dette medføre at domstolen ikke har noen kontroll på opptakene, verken gjennomføringen eller hvordan de brukes og oppbevares i ettertid. På noe sikt kan det - bl.a. sett i lys av den tekniske utviklingen - påregnes at spørsmålet ikke vil være så mye *om* det skal foretas opptak, men *hvem* som gjøre det og hva dette innebærer for oppbevaring og tilgang til opptakene. Arbeidsgruppen mener det vil være meget uheldig om en så viktig side av rettsvesenets arbeid som dokumentasjon av parts- og vitneforklaringer skal bli overlatt til aktørene selv, uten den kontroll, ryddighet og mulighet for gjenfinning som håndtering fra rettens side kan sikre.

5.2.5 Tolkebruk

Tall fra Domstoladministrasjonen viser at det brukes tolk i en stadig større andel av tingrettens saker. Størst er økningen i sivile saker, men det er også økning i straffesakene (antall behandlede saker innenfor hovedgruppene står i parentes):

Tabell 1: Økning i bruk av tolk i ulike typer saker i tingrettene fra 2010 til 2013

År	TVI	ENE	MED
Prosentandel med tolk 2010	6,4 (16 031)	11,4 (46 178)	12,8 (15 243)
Prosentandel med tolk 2011	8,1 (15 849)	11,1 (46 441)	13,3 (15 735)
Prosentandel med tolk 2012	9,2 (15 576)	12,5 (47 529)	14,8 (15 095)
Prosentandel med tolk 2013	10,3 (15 775)	12,8 (50 461)	15,6 (14 879)

Tallene tilsier også en økning i tolkebruken for lagmannsrettene. Framskrivninger fra SSB viser at i år 2030 vil det være ca. 1,1 millioner innvandrere bosatt i Norge. Det er således grunn til å anta at tolkebruken i domstolen vil fortsette å øke i årene fremover.

I [NOU 2014:8 Tolking i offentlig sektor](#) gjennomgås en rekke spørsmål knyttet til tolking i offentlig sektor, bl.a. [EUs rettstolkingsdirektiv](#) fra 2010 om tolking og oversetting i straffesaker (punkt 8.1). Direktivet stiller minstekrav til kvaliteten på tolketjenestene, og hensynet til at individer får utøve sine rettigheter på best mulig måte er gjennomgående. Som følge av rettstolkingsdirektivet må medlemslandene gå gjennom sine systemer for kvalifisering og rekruttering av tolker. Siden strafferetten ikke er en del av EØS-avtalen, trenger Norge verken å implementere eller rapportere på direktivet. Men dersom Norge blir klaget inn for Menneskerettighetsdomstolen i forbindelse med tolking i straffesaker, kan normene direktivet fastsetter bli lagt vekt på.

Generelt vil det være enda større usikkerhet knyttet til det faktiske innholdet i forklaringer som har blitt tolket fordi disse går via et ekstra ledd - tolken - før de formidles til retten. Det sier seg selv at den beste dokumentasjonen for kvaliteten på tolkingen, er opptak av hele forklaringen både på norsk og tolkespråket. Opptak av forklaringen og tolkingen vil være viktig for en eventuell ankesiling i lagmannsretten og ankeprøving. Sett i lys av at det i dag er større usikkerhet vedrørende forklaringene som tolkes enn ved andre forklaringer - og at antallet forklaringer som tolkes er økende - er det særlig tunge hensyn som tilsier opptak på dette feltet.

5.2.6 Elektronisk samhandling i sivile saker

Arbeidet med elektronisk samhandling i sivile saker (også kalt ELSAM) startet allerede i 2008. Advokatforeningen og Domstoladministrasjonen har i samarbeid utviklet et system for elektronisk utveksling av dokumenter og saksinformasjon i tvistesaker, samt behandling av salærkrav i både sivile- og straffesaker. Den elektroniske utvekslingen skjer via en nettportal (Aktørportalen) som krever sikker pålogging i form av en elektronisk ID.

Utprøvingen av elektronisk samhandling skjer i to faser; første fase startet i mai 2013 og andre fase i november 2014. Domstolene som deltar er: Sunnmøre tingrett, Sør-Trøndelag tingrett og Frostating lagmannsrett, samt Fredrikstad tingrett, Oslo tingrett og Borgarting lagmannsrett.

Formålet med elektronisk samhandling er å få en sikker og effektiv kommunikasjon for aktørene og samfunnet. I prøveperioden skal de nye tjenestene for elektronisk samhandling testes ut for å få erfaring med de tekniske løsningene og med endringer i arbeidsmåter.

Prøveprosjektet skal også se på effektene elektronisk samhandling har for domstolene i form av forenkling av arbeidsoppgaver, bortfall av postforsendelser, raskere saksbehandling, bedre tjenestetilbud, bedre kvalitet, bedre sikkerhet og bedre styringsinformasjon. Under utprøvningsperioden vil man også høste erfaringer som er viktige for å få vite hva som må til for å kunne gjennomføre en så stor del av rettsforhandlingene som mulig og hensiktsmessig, elektronisk. På sikt er målet at all dokument- og informasjonsutveksling med domstolene skal skje elektronisk.

Elektronisk samhandling og bruk av Aktørportalen er hjemlet i domstoloven § 197 a og forskrift av 12.2.2012 om prøveordning med elektronisk kommunikasjon med domstolen, også kalt prøveforskriften.

Arbeidsgruppen legger til grunn at det vil være hensiktsmessig at Aktørportalen benyttes når aktørene skal gis tilgang til opptak som er foretatt i sivile saker, inntil sakene er rettskraftig avgjort, jf. nærmere nedenfor under kapittel 7. Det må vurderes å utvide Aktørportalens område til også å gjelde straffesakene, eller eventuelt gjøre endringer i forbindelse med Stifinner, slik at Aktørportalen eller Stifinner kan benyttes som kanal for tilgang til opptakene i straffesaker. Alternativt kan det vurderes å etablere andre kanaler for elektronisk og automatisert oversendelse. Hva som bør velges faller på siden av arbeidsgruppens oppdrag. Det vil også være naturlig at en beslutning vedrørende dette tas i samråd med politiet/påtalemyndigheten.

I forlengelse av arbeidet med elektronisk samhandling er det også igangsatt et prosjekt for digitale rettsmøter, dvs. at alle saksdokumentene skal være tilgjengelige elektronisk under rettsmøtene. Dette har også noe sammenheng med politiets arbeid med å modernisere den tekniske plattformen i politiet og utvikle et nytt saksbehandlingsverktøy for politi og påtalemyndighet. Forutsetningen for at digitale aktorater skal være hensiktsmessige å gjennomføre, er at rettsalene allerede er rigget med nødvendig teknisk utstyr (PC og skjermer). Domstoladministrasjonen har som målsetting i sin Strategiske plan for perioden 2014-2020 å legge til rette for full elektronisk saksavvikling ved at domstolene skal gå fra papirbasert kommunikasjon til elektronisk kommunikasjon med samhandlende aktører. Arbeidsgruppen legger til grunn at arbeidet med elektronisk samhandling, digitale rettsmøter og digitale aktorater, i så stor grad som mulig bør samordnes med opptak i retten.

5.2.7 Fjernmøter

Pr. november 2014 hadde 51 domstoler tilgang til videokonferanseutstyr for fjernmøter. Tall Domstoladministrasjonen har innhentet viser at i 2014 (pr. 10. november) var det gjennomført ca. 2600 videokonferanser med en varighet på over 10 minutter. Det finnes ikke eksakt informasjon om hva konferansene er blitt brukt til, men erfaringsmessig er dette i all hovedsak avhør av vitner. Videokonferansene tas ikke opp i dag.

Ved innføring av opptak av forklaringer må det lages et system som sikrer opptak også av forklaringene og kommunikasjonen som skjer via fjernmøter. Dette er hensyntatt i

forslaget i kapittel 8.

5.2.8 Tekniske og kostnadmessige endringer

Etter at forstudierapporten ble avgitt i 2009, har annen teknologi enn strømming (streaming) og mobile plattformer knyttet til lyd og bilde – f.eks. CD-plater – blitt stadig mer faset ut, og må nå anses som foreldet i forhold til å være et element i en løsning for opptak i retten. Ellers har de tekniske endringene først og fremst medført at aktørene i stadig økende grad selv tar opptak av rettsforhandlingene, med eller uten rettens tillatelse/viten, jf. punkt 5.2.4.

Kostnadene for lagringsutstyr har blitt noe redusert. Reduksjonen i lagringskostnader utlignes imidlertid i noen grad av at *bilde*opptak nå gjøres med bedre kvalitet, med derav påfølgende økt lagringsbehov. Lagringsbehovet for *lyd*opptak er på den annen side stabilt siden forstudien – selv om lyd kvaliteten har blitt bedre. Selve volumet er imidlertid så begrenset at de reduserte lagringskostnadene ikke får noen stor betydning.

Det er nå et sterkere ønske i domstolene om - og en økt modenhet for – større grad av digitalisering av rettsprosessen og tilhørende støttefunksjoner. Dette viser seg blant annet ved Aktørportalen, der stadig nye behov meldes inn som følge av at brukerne ser nye muligheter for digitalisering.

Økt fortrolighet i domstolene knyttet til moderne teknologi, bl.a. som følge av elektronisk samhandling, er også av betydning.

Det må påregnes at domstolene om få år vil være i en virkelighet med mer bruk av elektroniske dokumenter og stadig flere tekniske hjelpemidler. Opptak fra rettsforhandlingene vil inngå som en naturlig del av dette.

Løsningene som skisseres i denne rapporten henger dels nært sammen med – og får konsekvenser for – andre områder knyttet til IKT-løsningene i domstolene. Et eksempel er dagens manglende mulighet for å spille av lyd fra dommernes arbeidsstasjoner og dagens ganske sårbare infrastruktur. Domstoladministrasjonen har imidlertid ført opp som dette som et tiltak det skal arbeides videre med uavhengig av om det foretas opptak i retten.

6. kapittel – Alternative modeller for opptak

6.1 Kriterier/hensyn/grunnleggende forutsetninger ved valg av modell

I forstudierapporten kapittel 8 ble de ulike løsningene/alternativene vurdert ut fra et sett kriterier eller krav. Arbeidsgruppen har på nytt sett på hvilke krav til den tekniske løsningen og gjennomføringen av prosjektet som må stilles. Kravene gjelder særlig effekter og funksjoner, og de ulike løsningsforslagene må vurderes opp mot hvordan de vil kunne innfri kravene som stilles. De erfaringer som er høstet siden forstudierapporten ble avgitt, gjør at arbeidsgruppen i noen grad vektlegger hensynene annerledes.

De hensyn arbeidsgruppen legger *særlig* vekt på er:

- a. Løsningen skal gjøre det mulig å innfri tvistelovens krav om å foreta opptak av parts- og vitneforklaringer under hovedforhandling slik det fremgår av tvisteloven § 13-7.
- b. Løsningen skal styrke rettssikkerheten i både straffesaker og sivile saker ved at forklaringer fra parts- og vitneavhør sikres for videre rettsprosess og for ettertiden. Herunder skal opptak fra rettsforhandlingene være tilgjengelig under domskrivning, vurdering av anke, ankeforhandling og ved begjæringer om gjenåpning av saker. For tvistesaker gjelder det en absolutt frist på 10 år for begjæring om gjenåpning, mens det for straffesaker ikke gjelder noen frist.'
- c. Løsningen må ha god funksjonalitet. I dette ligger blant annet at den teknisk skal være lett å betjene under rettsmøtene, fortrinnsvis uten behov for teknisk assistanse, og at lagring av opptakene skal være enkelt å gjennomføre. Lagrede opptak skal kunne gjenfinnes på en enkel måte og innen en tidsramme som tilsvarer behovet.
- d. Brukergrensesnittet skal være tilgjengelig via domstolenes saksbehandlingssystemer, slik at opptak skjer via disse. Også avspilling og gjenfinning av opptak skal skje via saksbehandlingssystemenes brukergrensesnitt så lenge saken ikke er rettskraftig avgjort. Opptak skal på en enkel måte kunne avspilles i høyere rettsinstanser.
- e. Den tekniske løsningen skal ta utgangspunkt i dagens prosessordning for straffesaker og sivile saker. Løsningen skal ha en plattform som kan danne grunnlag for påbygginger som følge av endringer i prosessordningen; eksempelvis at bildeopptak (med eventuelle tekniske tilpasninger/endringer) kan erstatte nye vitneavhør i lagmannsretten, eller redusere behovet for at særlig sårbare vitner trenger å forklare seg for domstolene flere ganger.
- f. Kvaliteten på tolketjenester skal kunne etterprøves i nødvendig grad. Herunder skal det tas opptak av både tolkebruker og tolk i nødvendig antall kanaler.
- g. Løsningen skal tilfredsstille de krav til sikkerhet og personvern som stilles i lov- og regelverk, samt de grunnleggende krav som stiller i reglene om arkiv og arkivplikt. Domstolene er offentlige organer som er omfattet av arkivlovens bestemmelser.
- h. Den tekniske løsningen må sikre tilstrekkelig høy kvalitet på opptaket til at det kan brukes til de formål det er ment for. Løsningen må også sikre at muligheten for tekniske feil er minimal. Opptakene skal ikke kunne manipuleres.
- i. Opptaket skal på en enkel måte være tilgjengelig for dommerne ved skriving av avgjørelser, og det forutsettes at avspilling kan skje fra dommernes arbeidsstasjoner. Det skal kunne gjøres tilgjengelig for parter/prosessfullmektiger på en enkel måte, eksempelvis via Aktørportalen, jf. pkt. 5.2.6.
- j. Løsningen skal bidra til å effektivisere ordningen med bevisopptak, som i dag gjennomføres ved manuell protokollering fra dommer eller egen protokollfører.
- k. Løsningen skal bidra til at Norge etterlever konvensjonsforpliktelser ved å sikre grunnlag og dokumentasjon for en betryggende ankeprøving.
- l. Løsningen skal bidra til et bedre grunnlag for ankesilingen og en mer konsentrert ankebehandling.

- m. Løsningen må være fremtidsrettet - både teknologisk og ellers – og være godt tilpasset, og i harmoni med, den øvrige teknologiske og digitale utviklingen i domstolene.
- n. Løsningen skal være økonomisk gjennomførbar i løpet av en rimelig tidsramme.

Arbeidsgruppen har vurdert en del løsninger for opptak i retten, men har blitt stående med fire alternative hovedmodeller, som presenteres nærmere i det følgende. Modellene har forskjellige styrker og svakheter, og vurderes opp mot de hensynene som er nevnt ovenfor under dette punktet

Antall rettssaler i Norge er i dag om lag 415. Disse har ulik størrelse, og er svært forskjellig utrustet når det gjelder teknisk utstyr. Det finnes ingen fullgod oversikt over hvilket utstyr som finnes i de ulike rettssalene. Det er derfor svært vanskelig å anslå hvilke investeringer som kreves og hvor mye av dagens utstyr som kan gjenbrukes.

Usikkerheten i beregningene vises ved å utarbeide tre kostnadsanslag for hver av de vurderte modellene:

Alternativ 1: Nytt utstyr i alle rettssaler

Alternativ 2: Nytt utstyr i alle rettssaler unntatt de med AV-utstyr nyere enn 5 år (i 2014)

Alternativ 3: Nytt utstyr i alle rettssaler unntatt de med AV-utstyr nyere enn 5 år (i 2014), og ytterligere gjenbruk i om lag 10 pst. av rettssalene

Det må påregnes ulik grad av tilpasninger til det utstyret som kan gjenbrukes.

Arbeidsgruppen legger til grunn at det må avsettes midler til tilpasninger av de salene hvor teknisk utstyr skal gjenbrukes, dvs. alternativ 2 og 3, og har lagt det inn i kostnadsberegningene i kapittel 6.3 til 6.6.

Arbeidsgruppen gir en oversikt over de fire modellene og ser nærmere på kostnader og nytte samt foretar en samlet vurdering av modellene opp mot hverandre i dette kapitlet. Modellen som arbeidsgruppen anser som den beste løsningen presenteres mer detaljert i kapittel 7.

Arbeidsgruppen legger til grunn at det må foretas en grundigere teknisk og økonomisk gjennomgang i forbindelse med det videre arbeidet med innføring av opptak i retten, jf. kapittel 8.

6.2 Modell 1: Opptak av lyd og bilde i samtlige rettssaler

Kort om modellen

Som modell 1 viderefører arbeidsgruppen i det vesentlige de forslag og anbefalinger som fremkom i forstudierapporten av 2009. Dette er beskrevet i forstudiets kapittel 9 og 7.3, og gjennomgås derfor ikke i detalj her. Dog nevnes at opptaket startes og stoppes via saksbehandlingssystemet, og at opptaksutstyret kobles til det tekniske utstyret som allerede er ved domstolen og hva som ellers fremstår som praktisk.

I hovedtrekk innebærer modellen at det tas både lyd- og bildeopptak i samtlige rettssaler i både tingrett og lagmannsrett. Til forskjell fra det som fremgår av forstudierapporten foreslås imidlertid at det ikke skal være til stede en saksbehandler under rettsforhandlingene, noe som gjør alternativet billigere. Behovet for saksbehandler vil normalt ikke være til stede når man, som denne modellen legger til grunn, gjør opptak av forhandlingene i sin helhet, og også unnlater å stille krav om angivelse av "bokmerker" for når de enkelte forklaringene begynner og slutter. På den annen side vil opptak av forhandlingene i sin helhet, øke behovet for lagringskapasitet. Opptakene lagres sentralt, og skal kunne gjøres tilgjengelig for alle aktører som har rett til innsyn, samt for bruk av Gjenopptakelseskommisjonen i straffesaker. Innsyn i bildeopptakene bør reguleres særskilt.

Det legges opp til en en-kameraløsning som gjør at man får opptak av vitner i vitneboksen med lyd og bilde, mens det ellers vises bilde av en tom vitnebok, eller at bildet mutes. Hvis det skal vises et oversiktsbilde når ingen er i vitneboksen, eller et bilde av den som til enhver tid snakker, må det velges andre løsninger. Modellen oppfylder alle kravene fastsatt under punkt 6.1.

Tabell 2: Investeringskostnader modell 1

<i>tall i mill. kroner</i>	Alt. 1	Alt. 2	Alt. 3
Liten sal. <50 km ²	27	25	23
Mellomstor sal, >50 km ² , <75 km ²	58	51	46
Stor sal, >75 km ²	60	48	43
<i>Sum installert utstyr</i>	<i>145</i>	<i>124</i>	<i>113</i>
Tilpasninger saksbehandlingssys.	15	15	15
Tilpasninger rettssaler	48	40	36
<i>Sum andre investeringer</i>	<i>63</i>	<i>55</i>	<i>51</i>
Sum investeringer	207	178	163

Alt 1: Alle saler

Alt 2: Alle saler unntatt de med AV-utstyr nyere enn 5 år i 2014

Alt 3: Som alt. 2. I tillegg forutsettes ytterligere gjenbruk (i om lag 10 pst. av salene)

Avhengig av hvor mye av dagens utstyr som kan gjenbrukes, vil opptak av både lyd og bilde i alle rettssaler medføre en investeringskostnad på 163-207 mill. kroner.

Kostnadsanslagene inkluderer et estimat på 15 mill. kroner for tilpasninger i saksbehandlingssystemet. Denne kostnaden vil være den samme for alle modeller hvor styring og lagring skal skje via saksbehandlingssystemet.

Dersom det skal gjøres bildeopptak av alle hovedforhandlinger bør det investeres i tilpasninger i rettssalene (lysforhold, integrering av teknisk utstyr). I forstudien ble kostnaden til tilpasninger i en liten rettssal anslått til 100 000 kroner og i en stor sal til

200 000 kroner. Her anslås i tillegg en kostnad for de aller minste rettssalene til 50 000 kroner.

6.3 Modell 2: Opptak av lyd i samtlige rettssaler

Kort om modellen

Modell 2 er en enkel løsning hvor det tas lydopptak i samtlige rettssaler og styring av opptaket gjøres via saksbehandlingssystemet. Opptaksutstyret kobles til det tekniske utstyrer som allerede er ved domstolen og hva som ellers fremstår som mest praktisk. Modellen skiller seg fra modell 1 og 3 særlig ved at den ikke åpner for opptak av bilde.

Lydopptaket startes og stoppes av dommer via saksbehandlingssystemet. Etter rettsforhandlingenes avslutning, eventuelt ved dagens avslutning, overføres lydopptaket automatisk til et sentralt lager, som i punkt 6.4.

Modellen oppfylder samtlige krav fastsatt under punkt 6.1, bortsett fra bokstav e, om at den skal kunne danne grunnlag for utvidelser til også å omfatte bildeopptak dersom endringer i prosesslovgivningen skulle gi grunnlag for det.

Tabell 3: Investeringskostnader modell 2

<i>tall i mill. kroner</i>	Alt. 1	Alt. 2	Alt. 3
Liten sal. <50 km ²	23	22	20
Mellomstor sal, >50 km ² , <75 km ²	53	47	43
Stor sal, >75 km ²	56	45	41
<i>Sum installert utstyr</i>	<i>132</i>	<i>113</i>	<i>103</i>
Tilpasninger saksbehandlingssys.	15	15	15
Tilpasninger rettssaler	-	-	-
<i>Sum andre investeringer</i>	<i>15</i>	<i>15</i>	<i>15</i>
Sum investeringer	147	128	118

Alt 1: Alle saler

Alt 2: Alle saler unntatt de med AV-utstyr nyere enn 5 år i 2014

Alt 3: Som alt. 2. I tillegg forutsettes ytterligere gjenbruk (i om lag 10 pst. av salene)

Avhengig av hvor mye av dagens utstyr som kan gjenbrukes, vil opptak av kun lyd i alle rettssaler medføre en investeringskostnad på 118-147 mill. kroner. Styring og lagring via saksbehandlingssystemet medfører en utviklingskostnad på 15 mill. kroner. Denne kostnaden vil være den samme for alle modellene hvor styring og lagring skal skje via saksbehandlingssystemet.

6.4 Modell 3: Opptak av lyd i samtlige rettssaler med mulighet for opptak av bilde

Kort om modellen

Modell 3 er lik modell 2, bortsett fra at den også gir mulighet for å supplere med bildeopptak, enten i enkelttilfeller eller som en senere hovedregel. Modellen oppfyller samtlige krav i punkt 6.1, og omtales mer detaljert i kapittel 8.

Tabell 4: Investeringskostnader modell 3

<i>tall i mill. kroner</i>	Alt. 1	Alt. 2	Alt. 3
Liten sal. <50 km ²	23	22	20
Mellomstor sal, >50 km ² , <75 km ²	53	47	43
Stor sal, >75 km ²	56	45	41
<i>Sum installert utstyr</i>	<i>132</i>	<i>113</i>	<i>103</i>
Tilpasninger saksbehandlingssys.	15	15	15
Kamera	1	1	1
<i>Sum andre investeringer</i>	<i>16</i>	<i>16</i>	<i>16</i>
Sum investeringer	149	129	119

Alt 1: Alle saler

Alt 2: Alle saler unntatt de med AV-utstyr nyere enn 5 år i 2014

Alt 3: Som alt. 2. I tillegg forutsettes ytterligere gjenbruk (i om lag 10 pst. av salene)

Opptak av lyd, med mulighet for opptak av bilde, vil medføre en investeringskostnad på 119-149 mill. kroner. Det forutsettes at bildeopptak gjøres sjeldent, maksimalt i 5 pst. av alle saker (tvistesaker og meddomsrettssaker). Domstolene deler på til sammen 35 kamera. Med en anslått pris på 30 000 kroner per kamera, vil innkjøp av 35 kamera koste om lag 1 mill. kroner. For ordens skyld tilføyes at det hefter noe usikkerhet ved hvor enkelt og praktisk det er å dele på kameraene, idet Norge er et langstrakt land med store geografiske avstander mellom rettsstedene.

Et alternativ til å eie kamera selv, kan være å leie inn ekstern hjelp ved behov for bildeopptak. Dersom det ved innleie anslås en kostnad på 10 000 kroner per sak som tas opp, kan det gjøres opptak av anslagsvis 100 saker for investeringen i 35 kamera. Hvis det gjøres opptak av 5 % av alle saker (tvistesaker og meddomsrettssaker) vil dette utgjøre anslagsvis 1 500 saker i året. Med de forutsetninger som her er gjort, og med et slikt omfang av bildeopptak, vil det være økonomisk gunstig å eie utstyret selv.

6.5 Modell 4: Opptak av lyd i samtlige rettssaler uten tilknytning til saksbehandlingssystemet

Modell 4 er en helt enkel løsning hvor det tas lydopptak i samtlige rettssaler ved hjelp av

en frittstående opptaksenhet i hver enkelt rettssal. Modellen adskiller seg fra de øvrige tre modellene særlig ved at opptakene ikke er integrert med saksbehandlingssystemet og ved at den vil kreve en del manuelt utførte arbeidsoperasjoner som vil nødvendiggjøre økt saksbehandlerbemanning i domstolene. Den enkelte domstol vil stå fritt til å organisere opptaket slik det fremstår som mest hensiktsmessig ut fra det tekniske utstyr som allerede eksisterer ved domstolen og hva som ellers vurderes som mest praktisk. I den grad det skal foretas bildeopptak, vil dette måtte løses uavhengig av lydopptaksløsningen i den enkelte rettssal.

Lydopptaket startes og stoppes via valgt opptaker, og opptaket skjer av hele forhandlingen for å gjøre det tekniske utstyret i salen enkelt å betjene. Etter forhandlingen overføres lydopptaket manuelt til et passende lagringsmedium (f.eks. CD-plater) som kan følge de fysiske saksdokumentene. Dommeren kan spille av lydopptaket i ettertid via lagringsmediet, og retten til innsyn for de ulike aktørene gis ved manuelt å lage kopier av opptaket enten på CD eller minnepinne.

Nødvendige operasjoner for kopiering av opptakene, varig arkivering og/eller sletting utføres manuelt av saksbehandler.

Modellen oppfyller noen av kravene i punkt 6. Flere sentrale hensyn tilfredsstilles ikke; idet brukergrensesnittet ikke blir tilgjengelig via saksbehandlingssystemet (bokstav d), at den på ingen måte er fremtidsrettet, hverken teknologisk eller ellers (m), og at den tekniske plattformen ikke kan danne grunnlag for utvidelser til også å omfatte bildeopptak, dersom endringer i prosesslovgivningen skulle gi grunnlag for det (e). I tillegg gir den bl.a. mangelfull funksjonalitet (c), reiser flere problemer i tilknytning til lagring, og krever mer ressurser til arbeidskraft i forbindelse med administrasjon av opptakene, kopieringer/utleveringer, mv. Modellen gir heller ikke samme sikkerhet mot endring (manipulering) av opptakene.

Svakhetene ved modellen er således betydelige.

Tabell 5: Investeringskostnader modell 4

<i>tall i mill. kroner</i>	Alt. 1	Alt. 2	Alt. 3
Liten sal. <50 km ²	23	22	20
Mellomstor sal, >50 km ² , <75 km ²	53	47	43
Stor sal, >75 km ²	56	45	41
<i>Sum installert utstyr</i>	<i>132</i>	<i>113</i>	<i>103</i>
Tilpasninger saksbehandlingssys.	-	-	-
Kamera	-	-	-
<i>Sum andre investeringer</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>
Sum investeringer	132	113	103

Alt 1: Alle saler

Alt 2: Alle saler unntatt de med AV-utstyr nyere enn 5 år i 2014

Alt 3: Som alt. 2. I tillegg forutsettes ytterligere gjenbruk (i om lag 10 pst. av salene)

Opptak av kun lyd uten integrasjon med saksbehandlingssystemet medfører en investeringskostnad på 103-132 mill. kroner.

Arbeidsgruppen finner at modellen samlet sett ikke er tilfredsstillende eller noe realistisk alternativ å basere en løsning for opptak på. Det forhold at investeringskostnadene er noe – men ikke vesentlig - lavere enn ved modell 2 og 3, endrer ikke på dette. Modell 4 vil for øvrig også medføre et merarbeid for saksbehandlersiden som vil resultere i økte kostnader til bemanning.

6.6 Oppsummering investeringskostnader

Fire alternative løsningsmodeller skisseres for opptak i retten. Disse er:

Modell 1: Opptak av lyd og bilde i samtlige rettssaler – styring og lagring via saksbehandlingssystemet.

Modell 2: Opptak av lyd i samtlige rettssaler – styring og lagring via saksbehandlingssystemet.

Modell 3: Opptak av lyd i samtlige rettssaler med mulighet for opptak av bilde – styring og lagring via saksbehandlingssystemet.

Modell 4: Opptak av lyd i samtlige rettssaler, ikke integrert i saksbehandlingssystemet

Det finnes ingen fullgod oversikt over hvilket utstyr som i dag finnes i de ulike rettssalene. Det er derfor vanskelig å anslå hvilke investeringer som kreves og hvor mye av dagens utstyr som kan gjenbrukes til vårt formål. Usikkerheten i beregningene er synliggjort ved å utarbeide tre kostnadsanslag for hver av modellene.

Forutsetningene i disse tre kostnadsanslagene er:

Alternativ 1 – Nytt utstyr i alle rettssaler

Alternativ 2 – Nytt utstyr i alle rettssaler unntatt de med AV-utstyr nyere enn 5 år (i 2014).

Alternativ 3 – Nytt utstyr i alle rettssaler unntatt de med AV-utstyr nyere enn 5 år (i 2014), og ytterligere gjenbruk i om lag 10 % av rettssalene

Det er i beregningene avsatt 30 000 kroner til tilpasninger pr. sal i de salene hvor teknisk utstyr skal gjenbrukes.

Tabell 6: Oversikt investeringskostnader for alle modeller og alternativer

tall i mill. kroner	Alt. 1	Alt. 2	Alt. 3
Modell 1: Lyd og bilde i samtlige rettssaler	207	178	163
Modell 2: Lyd i samtlige rettssaler	147	128	118
Modell 3: Lyd i samtlige rettssaler med mulighet for bilde	149	129	119
Modell 4: Lyd i samtlige rettssaler, ikke integrert i saksbehandlingssys.	132	113	103

En ordning med opptak i retten bør ha en innføringsperiode på minst tre år. Antall utfall av driftskostnader blir mange når det beregnes kostnader for flere alternativ til flere modeller. Arbeidsgruppen har derfor valgt å estimere driftskostnadene knyttet til alternativ 2.

Alternativ 2 er lagt til grunn fordi 5 år gammelt utstyr normalt antas å være tilstrekkelig egnet til gjenbruk innen en akseptabel kostnadsramme, mens dette som regel ikke vil være tilfellet for eldre utstyr. For alle modellene kan investeringskostnadene da skisseres slik som det fremgår av tabell 7.

Tabell 7: Investeringskostnader alle modeller, alternativ 2 - Nytt utstyr i alle rettssaler unntatt de med AV-utstyr nyere enn 5 år

tall i mill. kroner	Investering - prosjektperiode			sum
	År 1	År 2	År 3	
<i>Modell 1: Lyd og bilde i samtlige rettssaler</i>				
Tilpasninger saksbeh systemet	7	7	1	15
Tilpasninger rettssaler	-	20	20	40
Utstyrsanskaffelser	-	62	62	124
Sum modell 1	7	89	83	178
<i>Modell 2: Lyd i samtlige rettssaler</i>				
Tilpasninger saksbeh systemet	7	7	1	15
Utstyrsanskaffelser	-	57	57	113
Sum modell 2	7	64	58	128
<i>Modell 3: Lyd i samtlige rettssaler med mulighet for bilde</i>				
Tilpasninger saksbeh systemet	7	7	1	15
Utstyrsanskaffelser	-	57	57	114
Sum modell 3	7	64	58	129
<i>Modell 4: Lyd, ikke integrert i saksbehandlingssys.</i>				
Utstyrsanskaffelser		57	57	113
Sum modell 4	-	57	57	113

6.7 Driftskostnader

Som redegjort for i punktet foran legges alternativ 2 til grunn for beregningene. Som nevnt foran legger arbeidsgruppen da til grunn at AV-utstyr som i 2014 ikke er eldre enn fem år kan gjenbrukes til vårt formål uten store kostnader.

Følgende driftskostnader er beregnet:

- Lagring
- Serviceavtaler (10 % av utstyrsanskaffelse)
- Gjenanskaffelse av utstyr (i gjennomsnitt hvert syvende år)
- Økte driftsressurser IKT

Til forskjell fra forstudierapporten er det ikke tatt høyde for økt bemanning i domstolene selv om det gjøres opptak av både lyd og bilde. Videre forutsettes det at det allerede er

investert i domstolenes tekniske infrastruktur slik at linje- og serverkapasitet er tilstrekkelig til å håndtere de løsningene som beskrives.

Dersom det forutsettes at opptakene fra de sivile sakene skal lagres i 10 år vil driftskostnadene fortsette å øke i hele denne perioden, men det legges til grunn at opptakene fra straffesakene overføres politiet når dommen er rettskraftig. For de ulike modellene er lagringskostnadene estimert slik:

Tabell 8: Lagringskostnader estimert over 10 år (i millioner)

tall i mill. kroner	År 1	År 2	År 3	År 4	År 5	År 6	År 7	År 8	År 9	År 10
Modell 1: Lyd og bilde	8,4	15,9	23,4	31,0	38,5	46,1	53,6	61,1	68,7	76,2
Modell 2: Kun lyd	1,2	2,3	3,3	4,4	5,5	6,6	7,7	8,7	9,8	10,9
Modell 3: Lyd og mulighet for bilde	1,6	3,0	4,4	5,8	7,2	8,6	10,0	11,4	12,8	14,2
Modell 4: Kun lyd, ikke integrert	1,2	2,3	3,3	4,4	5,5	6,6	7,7	8,7	9,8	10,9

Dette synliggjør at det er store driftsmessige forskjeller mellom de ulike modellene. Skal hele hovedforhandlingen tas opp med lyd og bilde vil dette etablere en årlig driftskostnad på opp i mot 80 millioner kroner. I modell 3 er det lagt til grunn at det tas bildeopptak av om lag 5 % av rettsakene (tvistesaker og meddomsrettssaker).

Prisene for lagring vil sannsynligvis reduseres etter hvert, men dette er beheftet med atskillig usikkerhet. Erfaring viser at selv om lagringskostnadene i utgangspunktet reduseres, utvikles det nye formater med bedre kvalitet slik at kostnadene fortsatt kan bli like høye.

Utstyr må gjennanskaffes og det må inngås serviceavtaler. For det tekniske utstyret legges til grunn en gjennomsnittlig levetid på syv år. Alt utstyr vil ikke bli skiftet på samme tid. Idet arbeidsgruppen forutsetter at noe av det eksisterende utstyret skal brukes, vil utskiftingen av dette ikke tidsmessig falle sammen med utskiftingen av det nye utstyret men tidligere. Det forutsettes at det inngås serviceavtaler som gir en årlig kostnad på 10 % av investeringene.

Til slutt anslås en kostnad på 1 million kroner over en 10 års periode for DA for blant annet å ivareta support/henvendelser fra domstolene, kontraktmessige forhold med leverandører etc. knyttet til ordningen.

Tabell 9: Driftskostnader i år 10 - alternativ 2

tall i mill. kroner	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Lagring	76	11	14	11
Gjenanskaffelse	18	16	16	16
Serviceavtaler	12	11	11	11
DA	1	1	1	1
Sum	107	39	43	39

Tabellen viser driftskostnader i år 10 etter innføring/driftsstart (dvs. kostnader ett enkelt år) når opptak av 10 års materiale er lagret.

6.8 Nytteeffekter

Nytteeffektene kan deles inn i prissatte og ikke-prissatte nyttevirkninger. Det er gjort nærmere rede for dette i forstudierapporten punkt 8.3.2, 8.4 og 8.5, herunder bl.a. om nytten av også å kunne ta bildeopptak av f.eks. særlig sårbare vitner. Som det der framgår er det svært krevende å kvantifisere nytten av opptak av parts- og vitneforklaringer. Innføringen av opptak i retten vil først og fremst innebære en bedret *rettssikkerhet, altså kvalitative nyttevirkninger*.

Disse kvalitative nyttevirkningene er udiskutable. De er så essensielle for samfunnets generelle tillit og tiltro til domstolenes virksomhet at de kvantifiserbare økonomiske fordelene, så som for eksempel kostnadsmessige besparelser, blir av perifer betydning. Gjennom at dommernes og domstolenes virksomhet blir dokumentert utover det som fremkommer av selve rettsavgjørelsen - og med påfølgende økt mulighet for etterprøving fra overordnet domstol og rettsakens aktører - vil rettssikkerheten bli tydelig styrket. Dette vil være av klar verdi for både befolkningen og vårt samfunnssystem.

Sikker dokumentasjon for hva som er blitt sagt – og hva som har skjedd - under rettsforhandlinger, vil også redusere muligheten for i ettertid å reise tvil og usikkerhet ved grunnlaget for viktige rettsavgjørelser. Norge har de siste ti-årene hatt flere eksempler på saker som hverken involverte, offentligheten, rettsvesenet eller media, har blitt ferdige med, bl.a. pga. tvil knyttet til hva som fremkom under rettsforhandlingene – og hvordan forhandlingene foregikk.

Opptak som også omfatter bilde vil gi et mer verdifullt uttrykk for hvordan de enkelte forklaringene har fremkommet, og slik sett ha høyere nytteverdi enn rene lydopptak. Men i de aller fleste tilfellene vil lydopptak være fullt ut tilstrekkelig og gi den dokumentasjonen det er behov for. I noen tilfeller er dette imidlertid annerledes. Dette gjelder f.eks. når døvetolk benyttes eller når man ønsker å ha muligheten for å la et særlig sårbart vitne slippe å måtte forklare seg på nytt under en eventuell ankeomgang. I slike tilfeller kan bruk av lyd- og bildeopptak være et godt alternativ, i den utstrekning prosessreglene skulle åpne for det. Det kan også tenkes andre situasjoner der det vil være klart fordelaktig å sikre at en forklaring dokumenteres ved bildeopptak. Etter arbeidsgruppens oppfatning balanserer modell 3 de ulike hensynene som her må avveies mot hverandre på en god måte.

En viss kvantifiserbar nytte finnes likevel i forhold til bevisopptak og ankebehandlingen:

Det har de siste årene blitt gjennomført ca. 310 bevisopptak i straffesaker pr. år og ca. 70 bevisopptak i sivile saker. Bruk av opptak i stedet for manuell protokollering slik det gjøres i dag, vil medføre at bevisopptakene kan gjennomføres i løpet av kortere tid. Behovet for egen protokollfører, som også benyttes i en del saker i dag, vil også falle bort. Samlet vil dette spare noe ressurser, men anslagsvis under 1 million kroner pr. år.

I 2013 ble på landsbasis 27 % av ankene over tingrettenes straffedommer henvist til behandling i lagmannsretten. 6-årssakene, hvor det er ubetinget ankerett, er da holdt utenfor. Det vil si at av de straffesakene som er underlagt siling, blir nesten tre av fire nektet fremmet. Dokumentasjon av tiltaltes og vitners forklaring i tingretten har betydning særlig i forhold til bevisankene. I 2013 ble det henvist 362 slike saker til ankebehandling.

Dokumentasjon av forklaringene som er avgitt i tingretten vil ha betydning på to måter: Først ved partenes vurdering av om en dom skal ankes, og dernest ved lagmannsrettens ankesiling for de saker som blir anket.

Det må antas å ha en viss betydning for vurderingen av om anke skal inngis at dokumentasjon av forklaringene foreligger. Flere erfarne forsvarere har gitt uttrykk for at en viss reduksjon i ankehyppheten vil være en sannsynlig følge. Det er imidlertid ikke mulig å kvantifisere dette ut over at det kan dreie seg om noen få prosent.

For lagmannsrettens behandling vil det være en betydelig kvalitetssikring av prosessen at vurderingsgrunnlaget blir vesentlig forbedret og riktige silingsavgjørelser sikres. I dag henvises ankesaker tidvis til behandling fordi det er gjort gjeldende motstridende anførsler om innholdet i forklaringene som ble avgitt under tingrettens behandling. Slike motstridende anførsler kan skape bevismessig usikkerhet som ikke kan avklares på annen måte annet ved en full ankebehandling. Antall saker hvor dette er en sentral problemstilling er ikke mulig å tallfeste, ut over et skjønnsmessig anslag om at det også her kan være tale om noen få prosent.

Når det gjelder nyttevirkningene for øvrig, vises til gjennomgangen foran, særlig i kapittel 4.

Arbeidsgruppen kan ikke se at det finnes noen kvalitetsmessig kostnad eller ulempe knyttet til opptak av rettsforhandlinger.

6.9 Evaluering av modellene i forhold til hverandre – konklusjon

Modell 1, 2 og 3 oppfyller det alt vesentlige av de sentrale kravene/hensynene som det er redegjort for under punkt 6.1. Modell 4 anses ikke som en tilfredsstillende løsning slik det er gjort nærmere rede for under punkt 6.5.

Tabell 10: Sammendrag av de økonomiske beregningene, alternativ 2:

Alternativ 2. Tall i mill. kroner	Driftskost. Etter	
	Investeringskost. en 10-årsperiode (jf. kap.6.6)	(jf. kap 6.7)
Modell 1: Lyd og bilde i samtlige rettsaler	178	107
Modell 2: Lyd i samtlige rettsaler	128	39
Modell 3: Lyd i samtlige rettsaler med mulighet for bilde	129	43
Modell 4: Lyd, ikke integrert i saksbehandlingssys.	113	39

Modell 1 innebærer opptak av både lyd og bilde fra forhandlingene, og sikrer på denne måten solid dokumentasjon for forklaringene som avgis - herunder også hvordan den som forklarte seg fremstod. Med den prosesslovgivningen Norge har i dag, er det imidlertid neppe behov for bildeopptak annet enn i et lite antall av sakene.

I tillegg kommer at modell 1 er den desidert mest kostbare. De årlige driftskostnadene som er estimert til over 100 mill. kroner, er drøyt 60 mill. kroner høyere enn for de andre modellene. Dette vil over tid utgjøre betydelige beløp.

I lys av dette vurderer arbeidsgruppen modell 2 og 3 som de beste alternativene. Modell 3 gir i motsetning til modell 2 mulighet for å supplere med bildeopptak, enten i enkelttilfeller eller som en senere hovedregel. Forskjellen i investeringskostnadene er marginale og skyldes innkjøp av et begrenset antall kamera.

Driftskostnadene er beregnet noe høyere for modell 3 enn for modell 2. Dette skyldes økte lagringskostnader ved bildeopptak. Her er det lagt til grunn at det tas bildeopptak av 5 % av tvistesakene og meddomsrettssakene. Dette utgjør om lag 1500 saker i året. Blir behovet for bildeopptak mindre reduseres kostnadsforskjellene - blir det høyere, vil driftskostnadene øke. Å ha mulighet for å gjøre bildeopptak gir økt fleksibilitet og vurderes fremtidsrettet. Bildeopptak kan være aktuelt f.eks. for å unngå at en del særlig sårbare vitner må forklare seg på nytt i lagmannsretten, eller fordi man ønsker å nærme seg den svenske modellen med gjenbruk av forklaringene fra tingretten gjennom avspilling av opptaket i lagmannsretten.

Kostnadsforskjellene mellom modell 2 og 3 er små, og oppstår i praksis først når det faktisk blir behov for å gjøre bildeopptak. Arbeidsgruppen anbefaler etter dette modell 3.

6.10 Særskilt om jordskifterettene

Som i forstudien punkt 9.2.6 legger arbeidsgruppen til grunn at det ikke bør innføres noen plikt til å gjøre opptak i saker for jordskiftedomstolene. I ny jordskiftelov § 6-1 bokstav h fremgår at tvisteloven § 13-7 om opptak av forhandlingene ikke er gitt anvendelse.

Hvorvidt opptak bør foretas må således avgjøres av retten i den enkelte sak, fortrinnsvis på bakgrunn av kriterier som konkretiseres nærmere i forarbeider eller på annen måte. I samsvar med forstudien legges også til grunn at jordskifterettene skal utstyres med mobilt opptaksutstyr (for lyd). Antall jordskifteretter er 34 med til sammen om lag 100 dommere. Det anslås en investeringskostnad på 100 000 kroner pr. sett utstyr, og kostnaden blir da 3,4 mill. kroner dersom hver domstol skal et sett med utstyr. Arbeidsgruppen antar at dette vil være tilstrekkelig. Utstyret må gjennanskaffes.

6.11 Opptaksfunksjon som en tjeneste fra ekstern leverandør

Arbeidsgruppen ser at det kan finnes alternativer til at domstolene selv eier og drifter en opptaksløsning. Det kan være mulig å sette ut innføring og drift av den anbefalte modellen til en ekstern aktør/tilbyder. I all hovedsak vil det innebære at en ekstern aktør installerer og drifter hele eller deler av løsningen og domstolene kjøper løsningen som en tjeneste. Vi kan se for oss tre alternative scenarier for hvordan dette kan løses:

Scenario 1: En ekstern aktør har hele den tekniske løsningen og man kobler sammen domstolenes saksbehandlingssystemer med et eksternt mediebibliotek hvor opptakene lagres. Løsningen vil da være frittstående og uavhengig av domstolenes infrastruktur.

Scenario 2: Den samme løsningen som i scenario 1, men i tillegg oversendes ferdige opptak via definerte grensesnitt til domstolene for lagring og sammenkobling med domstolenes saksbehandlingssystemer.

Scenario 3: En ekstern aktør står for alt utstyr på hvert opptakssted, og utstyret kobles sammen med domstolenes infrastruktur.

I det første scenarioet vil hele opptaksløsningen være ekstern. Opptakene vil her også ligge eksternt til enhver tid, og man setter opp en kopling mellom saksbehandlingssystemene og det eksterne mediebiblioteket for å sikre tilgang til opptakene.

I det andre scenarioet er fortsatt hele opptaksfunksjonen ekstern og man kjøper den som en tjeneste. Forskjellen fra det første alternativet er at her overføres opptakene inn til domstolenes infrastruktur for lagring. Hvordan dette skjer vil være avhengig den løsning leverandøren tilbyr.

Det tredje scenarioet gjelder "leie" av utstyret som er plassert ut i de ulike domstolene. Dette utstyret kobles sammen med domstolens infrastruktur lokalt, og all videre behandling av opptakene skjer innenfor rammen av domstolnettet.

Før opptak i retten eventuelt kan settes ut til en ekstern tjenesteleverandør, må flere vesentlige spørsmål avklares. Dette er bl.a. hvor og hvordan eksterne leverandørers lagrer data, hvorvidt eller i hvilken grad staten har anledning til å inngå langsiktige leasingavtaler mv. Disse spørsmålene ligger utenfor rammen for hva arbeidsgruppen kan se nærmere på i denne rapporten.

Arbeidsgruppen har undersøkt muligheten for å innhente priser vedrørende de ulike scenariene, men dette har vist seg å være vanskelig på det nåværende tidspunkt. Imidlertid vil arbeidsgruppen påpeke at kjøp av opptak som en tjeneste vil kunne påvirke forholdet mellom investeringskostnader og driftskostnader, idet utgifter til tjenester vil være en driftskostnad. Det er nærliggende å vurdere dette nærmere i forbindelse med det videre arbeidet med innføring, jf. kapittel 8.

7. kapittel - Nærmere beskrivelse av den valgte modellen

7.1 Overordnet beskrivelse av valgt løsning – modell 3

7.1.1 Ting- og lagmannsrettene

Det plasseres en opptaksenhet pr. sal, som kobles opp mot lydanleggene. Dersom det ikke finnes lydanlegg, må det installeres. Er det videokonferanseutstyr eller telefoniutstyr i salen beregnet for avhør av parter/vitner, må også dette kobles til opptaksenheten(e). Det samme gjelder hvis dommeren beslutter bruk av bildeopptak i det enkelte tilfellet. Dommeren starter og stopper opptaket i retten via saksbehandlingssystemet.

Det tas opptak av hele forhandlingen, det skal ikke være noen plikt for retten til å ha "bokmerker" på det enkelte opptak som angir hvor de enkelte forklaringene kan gjenfinnes, og retten har heller ikke noen plikt til å skrive ut referat fra forklaringene eller opptaket for øvrig. På denne måten reduseres behovet for støtteapparat under forhandlingene og for administrativ styrking av domstolene pga. økt arbeidsmengde. Dersom politiske myndigheter på et senere tidspunkt skulle ønske å tilføre domstolene ytterligere ressurser for å gjøre det mulig å bedre servicenivået vil det selvsagt være mulighet for det. På sikt er det ønskelig med en løsning med en kobling mellom det dommeren skriver inn i rettsboken og opprettelsen av et bokmerke i opptaket.

Dommeren kan spille av opptaket på sitt kontor i forbindelse med domsskrivingen.

Opptakene (lyd og eventuelt bilde) overføres fra de ulike utelokasjonene til en sentral lokasjon, eksempelvis hver natt. Et avsluttet opptak (etter hver dag) bør genereres på den aktuelle saken i saksbehandlingssystemet, eventuelt i form av en lenke til opptaket. Løsningen må sikre at det er originalopptaket som lagres og at opptakene ikke kan manipuleres.

Sentralt bør det bygges opp en lagringsløsning via saksbehandlingssystemet som tar vare på opptakene i samsvar med det til en hver tid gjeldende regelverk, og på en slik måte at de lett kan gjøres tilgjengelig for aktuelle brukere, eksempelvis gjennom Aktørportalen.

Lagringsløsningen bør dimensjoneres med bakgrunn i de datamengdene som antas å genereres. For så vidt gjelder hvor lenge opptak bør lagres, vises til kapittel 7.3 nest siste avsnitt. Det bør her også bygges opp en funksjon for automatisert overføring av opptak til eksternt lager utenfor domstolenes saksbehandlingssystem for varig arkivering samt for automatisert sletting, og det må legges til grunn at det kan være aktuelt med ulike rutiner for straffesaker og sivile saker.

7.1.2 Jordskifterettene

For jordskifterettene brukes mobilt utstyr for opptak av lyd på tilfeldig lokasjon, jf. også forstudierapporten. Dette utstyret kobles sammen med sentral infrastruktur når det bringes tilbake til domstolens lokale. På samme måte som for stasjonære løsninger nevnt over, overføres da opptaket til sentralt lager og nødvendige tilknytninger til saksbehandlingssystem gjennomføres.

7.2 Nærmere beskrivelse av tilpasning av eksisterende utstyr

7.2.1 Ting- og lagmannsrettene

Arbeidsgruppen anbefaler at det bygges på alternativ 2 med nytt utstyr i alle saler unntatt de med AV-utstyr nyere enn fem år. Graden av, kvalitet på, og alderen på det tekniske utstyret i rettssalene rundt omkring i domstolene varierer veldig. En god del av dette er gammelt og utskiftingsbehovet er stort.

Tidlig i arbeidet med innføring av opptak, er det behov for å ha en gjennomgang av dette utstyret. Dette er nødvendig for å sikre at manglende kvalitet ikke medfører for dårlige opptak. Arbeidsgruppen har som utgangspunkt at utstyr montert de siste fem årene er av en slik kvalitet at det kan videreføres, mens eldre utstyr må erstattes.

Lyd:

Ulike scenarier når det gjelder lydanlegg i sal:

- Salen har lydanlegg av godkjent kvalitet:
  - Anlegget kan gjenbrukes.
- Salen har lydanlegg som ikke holder godkjent kvalitet:
  - Skifte ut hele lydanlegget med et nytt: I utgangspunktet er dette å foretrekke fordi det da blir et nytt, gjennomført anlegg som det er sikkerhet for fungerer optimalt sammen med annet eksisterende utstyr og opptaksfunksjonen. I tillegg gir et nytt anlegg bedre beskyttelse mot feil og problemer, og bedre vilkår i forhold til vedlikeholdsavtale. Arbeidsgruppen anbefaler derfor at ikke godkjente anlegg skiftes ut.
  - Alternativt kan man bytte ut de komponentene som ikke holder nødvendig nivå eller tilføye noen nye. Dette kan være aktuelt hvis det kun er en mindre utskifting eller utbygging som må gjøres for å bringe utstyret over i en godkjent form. Dette er uansett en vurdering som i så fall i hvert enkelt tilfelle, og som må gjøres selv om alternativ 2 legges til grunn som et generelt utgangspunkt.
- Salen har ikke lydanlegg fra før:
  - Installere et fullverdig lydanlegg som gjør salen godt rustet til fremtidig bruk. Arbeidsgruppen legger dette til grunn.
  - Alternativt kan det installeres et minimumsanlegg med bare mikrofoner, dvs. kun mikrofonene som er nødvendige for å sikre muligheten for lydopptak. Dette anses imidlertid ikke som tilfredsstillende.

Bilde:

Når det gjelder opptak av bilde er det flere mulige løsninger:

- Domstolen får fast utstyr i salen:
Det monteres et fast kamera som rettes mot vitneboksen. Fordelen er at utstyret står rolig og i liten grad utsettes for eksterne faktorer, noe som gjør driftssikkerheten bedre. En ulempe er at utstyret blir låst til en sal, i tillegg til at det i store perioder neppe vil være i bruk.
- Domstolen får mobilt utstyr som uten for mye jobb kan settes opp:
Dette kan være et kamera på stativ som kan rigges til på kort varsel. Løsningen vil være svært fleksibel og enkel.
- Det leies eksternt utstyr:
På bakgrunn av at det svært sjeldent vil være aktuelt med opptak av bilde, kan man basere seg på innleie av eksternt utstyr for å foreta opptaket. Dette vil kreve noe lengre forberedelser, potensielt være noe mer kostbart, men man vil slippe de direkte kostnadene ved utskiftning av utstyr.

Videokonferanse

Videokonferanseutstyret kobles til opptaksfunksjonen på samme måte som opptak av forklaringene for øvrig.

7.2.2 Jordskifterettene

For jordskifterettene er det kun aktuelt med mobile enheter som kan tas med rundt omkring på tilfeldige lokasjoner, og som på en enkel og grei måte kan settes opp slik at man får gjort opptak av lyden, jf. nærmere i forstudierapporten om bruk av mobilt utstyr. Ved retur til domstol kobles opptaksenheden til domstolnettet, muligens via en pc, og man får overført opptakene til sentral lokasjon. Dette forutsetter i utgangspunktet noe mer manuelt arbeid for å knytte opptakene til de ulike sakene. Det legges imidlertid til grunn at dette gjøres på en så enkel og praktisk måte som overhodet mulig, og at det ikke vil medføre behov for styrket bemanning.

7.3 Forslag til regelverksendringer

Forstudierapporten punkt 9.2 går grundig gjennom behovet for regelendringer i både sivile saker og straffesaker. Det vises til anbefalingene som fremkommer der for en mer utfyllende redegjørelse. De fleste av disse anbefalingene er fremdeles aktuelle og tiltres av arbeidsgruppen. Anbefalingene gjengis dels i det følgende.

Det foreslås at plikten til å foreta opptak under hovedforhandling i tvisteloven § 13-7 første ledd, utvides til å omfatte parts – og vitneavhør under ankeforhandling i lagmannsretten. Det bør presiseres at plikten også omfatter muntlige forklaringer fra sakkyndige, også i Høyesterett. Arbeidsgruppen foreslår at det i straffesaker ellers legges til grunn samme

prinsipp som i sivile saker, dvs. at det utenfor hovedforhandlinger og bevisopptak kun skal gjøres opptak i de tilfellene dommeren uttrykkelig beslutter det.

For bevisopptak foreslås at opptak av forklaringen gjøres til hovedregel (tvisteloven § 13-9 første ledd), til erstatning for dagens ordning med protokollasjon. Hovedregelen bør også være at forklaringen gis til den dømmende rett i form av avspilling av hele eller deler av opptaket. Det bør være adgang til opplesning av utskrift i stedet.

Også ved forklaringer som er avgitt i retten, men verken i form av bevisopptak eller under hovedforhandling, bør opptak gjøres til hovedregel.

Det må presiseres at domstolene ikke skal ha noen plikt til å lage utskrift fra opptakene, enten det er bevisopptak eller annet. Opptaket bør imidlertid gjøres tilgjengelig for partene, som selv må vurdere om og i hvilken grad de i stedet ønsker å få utarbeidet en utskrift og eventuelt dokumentere denne i senere rettslig sammenheng.

Det legges til grunn at det i sivile saker vil være anledning til å la avspilling av opptak tre i stedet for nytt avhør så langt partene er enig om dette, men med et visst unntak for saker der partenes rådighet er begrenset (tvisteloven § 11-4). Det bør vurderes å gi adgang til å spille av opptak i stedet for avhør selv om en av partene motsetter seg dette, jf. forstudien punkt 5.2.9.

Det foreslås også at straffeprosessloven § 23 om opptak omarbeides slik at den i hovedsak blir likelydende med tvisteloven § 13-7 og § 13-9 etter de endringene som foreslås i rapporten. Videre foreslås at det innføres plikt til å gjennomføre opptak av den såkalte rettsbelæringen i lagmannsretten.

Straffeprosessloven § 300 gir i dag hjemmel for avspilling av opptak av tidligere forklaringer. Det forutsettes at kravene til kontradiksjon er ivaretatt, og må også forstås ut fra de alminnelige krav til forsvarlig saksbehandling og hovedregelen om at vitner skal avgi forklaring direkte for den dømmende rett.

Forstudierapporten gikk også inn på spørsmål om tilgang til lyd – og bildeopptak, samt lagring og sletting, og arbeidsgruppen tiltrer det som fremgår i punkt 9.2.5 og 9.2.6.

Etter tvisteloven § 13-7 (4) har partene en generell rett til å låne alle opptak i saken, og det enkelte vitne har rett til å låne opptaket av sin egen forklaring. Arbeidsgruppen anbefaler at disse rettighetene begrenses til lydopptak, eller gjennom mer detaljerte regler om adgangen til bruk av materialet som utleveres. Særlig reiser tilgang til bildeopptak spesielle spørsmål. For så vidt gjelder dette vises til forstudien punkt 5.3.5.2.

Innsyn i lydopptak for parter, vitner og allmennheten bør følge de vanlige reglene i tvisteloven og straffeprosessloven. Innsyn bør således skje hos politi/påtalemyndighet for straffesakenes del og hos domstolen for sivile sakers del. Som nevnt tidligere foreslås det at opptak bør gjøres tilgjengelig for profesjonelle aktører gjennom Aktørportal og/eller elektroniske samhandlingskanaler mot politiet, eks. Stifinner, jf. punkt 5.2.6.

Arbeidsgruppen mener at opptakene bør lagres hos den virksomhet som er arkivpliktig for saken. For sivile sakers del er det domstolen (tingretten) og for straffesakene politiet. I

dette ligger at arbeidsgruppen mener domstolen ikke skal ha noe ansvar for lagring av opptak i straffesaker etter at opptaket er overført til politiet elektronisk.

Det legges til grunn at opptakene er arkivpliktige etter arkivloven § 2. Alle offentlige organ som har arkivansvar skal på et tidspunkt avlevere sine arkiv til Arkivverket, jf. arkivloven § 10 første ledd. Hovedregelen i arkivforskriften er at arkivmaterialet skal overleveres når det er 25-30 år gammelt, jf. arkivforskriften § 5-2. Det er gitt egne bevarings- og kassasjonsregler for tingrettene og lagmannsrettene. Det antas at også politi og påtalemyndighet har bestemmelser som nærmere regulerer hvilke dokumenter som kan kasseres og hvilke som skal bevares.

Arbeidsgruppen anbefaler at det gis regler om sletting av opptak en viss tid etter rettskraftig dom. Opptakene skal kunne benyttes i forbindelse med gjenopptakelse, der det gjelder en absolutt frist på 10 år i sivile saker. Det kan i alle fall ikke være aktuelt med lagring i lengre tid enn dette. For straffesakenes del vil det, dersom arbeidsgruppens forslag følges, ligge utenfor domstolenes oppgave å lagre opptakene i lengre tid enn til saken er rettskraftig avgjort. Spørsmålet om lagring og eventuelle slettelsesrutiner etter dette tidspunkt, må dermed vurderes bl.a. i lys av situasjonen for politiet når det gjelder lagringskapasitet og andre praktiske forhold.

Arbeidsgruppen ser at det er mange felles spørsmål i straffesaker og sivile saker. Det kan således være en mulighet med felles regler eksempelvis om opptak og lagring, f.eks. i domstolloven. Arbeidsgruppen bygger imidlertid i sitt forslag videre på systemet med særskilte bestemmelser i tvisteloven og straffeprosessloven, som også har gode grunner for seg. Med hjemmel i tvisteloven § 13-7 (6) og en ny, tilsvarende bestemmelse i straffeprosessloven, må det gis forskrifter med bestemmelser om bl.a. lagring og sletting av opptak, i tillegg til nærmere regler om utlån/utlevering av materiale.

8. kapittel – Forslag til videre arbeid med innføring

I lys av de tungtveiende hensynene som tilsier innføring av opptak i retten, er det viktig å komme raskt i gang med det videre arbeidet og den videre prosjektering. Det er også viktig å legge opp til en rasjonell prosess der arbeidet i så liten grad som mulig stanser opp i påvente av bidrag fra andre eller utføring av oppgaver som kunne vært gjort tidligere. Arbeidsgruppen legger i sitt forslag opp til at flere av prosessene, som ikke overlapper hverandre, kan gjøres parallelt.

En grunnforutsetning for innføring av opptak er at det bevilges tilstrekkelige midler til dette fra Stortinget. Domstoladministrasjonen bør derfor så snart som mulig videreføre sitt arbeide vedrørende dette.

Arbeidsgruppen mener det bør etableres et forprosjekt og deretter et hovedprosjekt. Forprosjektet gis i oppdrag å utarbeide en løsningsbeskrivelse og derpå følgende knytning mot andre leveranser, både i forhold til infrastruktur og saksbehandlingssystemer (Lovisa). Forprosjektet må også utarbeide planer for innføring gjennom hovedprosjektet. Herunder bør det bl.a. avklares i hvilken utstrekning opptaksfunksjonen skal kjøpes som tjeneste fra

ekstern leverandør i stedet for å anskaffe opptaksutstyr som domstolene betjener selv. Som utgangspunktet bør forprosjektet gjøre alle forberedende avklaringer slik at hovedprosjektet blir mest mulig ren gjennomføring (utrulling) i henhold til planen fra forprosjektet.

Forprosjektet kan organiseres som et prosjekt i Domstoladministrasjonen, men må ha deltakelse også fra domstolene (dommer, domstolleder og administrativt personale fra tingrett og lagmannsrett, samt fra jordskifteretten).

Parallelt med dette bør Domstoladministrasjonen arbeide med å få til de nødvendige lov- og forskriftsendringene. Samlet tid til forprosjekt og gjennomføring av de nødvendige lov- og forskriftendringene, anslås til i alle fall ett år.

Når dette er utført og det også er bevilget tilstrekkelige midler, foreslås igangsatt et hovedprosjektbestående av:

- a. en prosjektleder med både faglig og administrativt ansvar, og med spesielt høy kompetanse/erfaring.
- b. en med spisskompetanse fra IKT-avdelingen i Domstoladministrasjonen
- c. en med spesiell kompetanse mht. å foreta kost-/nyttevurderinger,
- d. en dommer eller domstolleder fra tingrettene
- e. en dommer eller domstolleder fra lagmannsrettene
- f. en saksbehandler eller en fra administrativt personale i tingrettene med teknisk kompetanse, helst både innen IKT og AV.
- g. en dommer eller domstolleder fra jordskifterettene

Mandatet til hovedprosjektet bør avklare de spørsmålene som har stor praktisk og eller økonomisk betydning for gjennomføringen, så som i hvilken utstrekning opptak skal gjøres, i hvilket omfang rettssalene skal utstyret med opptaksutstyr, og hvor lenge opptak skal lagres.

Hovedprosjektet må foreta de valgene som mandatet åpner for, og deretter i samarbeid med Domstoladministrasjonen besørge utarbeidet et anbudsgrunnlag, som danner basis for innlevering av tilbud fra eksterne tilbydere i den utstrekning Domstoladministrasjonen beslutter at det skal benyttes. Prosessen fra etableringen av hovedprosjektet til anbudene er innkommet, og valg av løsning er foretatt, antas å i alle fall ta ca. ni måneder.

Deretter må løsningene og ordningen for opptak utvikles videre (minimum seks måneder), det må gjennomføres testing/implementering (minimum tre måneder), pilot (anslagsvis seks måneder - bestående av noen få domstoler av ulik størrelse) og opplæring/utrulling (anslagsvis ett år).

Utrulling foreslås gjennomført lagdømmevis, slik at den flyten mellom instansene som er hovedbegrunnelsen for innføringen av opptak, kan realiseres så tidlig som mulig.

Utrulling til jordskiftedomstolene kan enten skje på samme måte som i de alminnelige domstolene eller til samtlige domstoler under ett. Det vil neppe være behov for noen omfattende opplæring i domstolene.

Samlet anslås det å gå med omtrent fire år til forprosjekt og hovedprosjekt. Domstoladministrasjonen står som oppdragsgiver og må ha det overordnede ansvar for prosjektet. En mulighet er at det etableres en styringsgruppe som ledes av IKT-avdelingsdirektøren og videre består av avdelingsdirektøren for rettsenheten.

Det bør også etableres en referansegruppe som ivaretar brukermedvirkningen. Gruppen kan ha en viktig innspillfunksjon og bidra til en god forankring av prosjektet. Deltakere i en slik referansegruppe kan være domstolledere og administrasjonssjefer/direktører, representant fra Dommerforeningen, representant fra Tekna, samt representanter fra fagforeningene for saksbehandlerne i de alminnelige domstolene og jordskiftedomstolene. Videre bør det være med representant for påtalemyndigheten, Advokatforeningen, og muligens også for tolkene.